

TÜRK MEDENİ USUL HUKUKUNUN YÜZ YILLIK TARİHİ

Hundred Years History of Turkish Civil Procedure

Prof. Dr. Ali Cem BUDAK*
Dr. Öğr. Üyesi Yavuz ÖZKAN**

Öz: Türkiye’de hukuk alanında modernleşme Cumhuriyet’ten önce Avrupa Devletleri ile eş zamanlı olarak başlamıştır. Heyet halinde görev yapan ticaret mahkemelerinin kuruluşu 1840 yılına tesadüf ettiği gibi genel bir Medeni Usul Kanunu’nun yürürlüğe girmesi ise 1879 yılında, 1806 Fransız Medeni Usul Kanunu’nun iktibasıyla olmuştur. Milli Mücadele döneminde İstanbul’daki Temyiz Mahkemesinin Samsun’a nakli dikkati çekmektedir. Cumhuriyet’in ilanından sonra Medeni Usul Hukuku alanındaki ilk değişiklikler 1924 yılındaki Mayıs Adli İnkılabı ile gerçekleştirilmiş bu kapsamda istinaf mahkemeleri ile şer’i mahkemeler lağvedilmiştir. 1925 yılında ise uzunca bir müddet Alman Kanununun iktibas maksadıyla yürütülmekte olan kanun hazırlığı çalışmaları yarıda bırakılarak İsviçre’nin Neuchâtel Kantonu Medeni Usul Kanunu’nu esas alan yeni bir usul kanunu yapılmıştır. 1948 yılından itibaren bu kanunun bütünüyle değiştirilmesi için çeşitli komisyonlar kurulmuş ve altı farklı tasarı meydana getirilmiştir. Bu tasarılar takiben hazırlanan (yedinci) tasarı ise 2011 yılında Hukuk Muhakemeleri Kanunu adıyla yürürlüğe girmiştir. 1927 tarihli kanun yürürlükten kalkmıştır. Adalet Bakanlığı tarafından görevlendirilen Bilim Komisyonunun 2011 yılına kadarki ilmi ve kazai içtihat birikimini ve İsviçre’de hazırlanmakta olan milli Medeni Usul Kanunu tasarisını dikkate alarak meydana getirdiği yeni Hukuk Muhakemeleri Kanunu yürürlüğe girdiği tarihten beri köklü bir değişikliğe tabi tutulmadan uygulanmaya devam etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Medeni Usul Hukuku, Hukuk Tarihi, Hukuk Usulü Muhakemeleri Kanunu, Hukuk Muhakemeleri Kanunu, 1 Mayıs Adli İnkılabı.

Abstract: Modernization in the field of law in Turkey began simultaneously with the rest of Europe before the Republic Reforms. The establishment of commercial courts coincided with 1840 and first Civil Procedure Code came into force in 1879, by way of reception from 1806 French Civil Procedure Code. The transfer of the Court of Cassation from Istanbul to Samsun during the War of Independence is a remarkable event. After the proclamation of the Republic, the first significant changes in the field of civil procedure law were made in 1924 with the “May 1 Judicial Revolution” Courts of appeal and sharia courts were abolished. In 1925, the preparation of the law, which had been carried out for a long time with the aim of reception of the German law of procedure was abandoned and a new procedural law based on the Civil Procedure Code of the Neuchâtel Canton of Switzerland was made. Since 1948, various commissions have been established to completely change this law and seven different drafts have been created. The last bill prepared following these drafts came into force in 2011 under the name of “Hukuk Muhakemeleri Kanunu”; the law dated 1927 has been repealed. Our new Civil Procedure Code was created by the Academic Commission appointed by the Ministry of Justice, taking into account the scholarly and judicial jurisprudence accumulated until 2011 and the draft national Civil Procedure Code, which at that time was being prepared in Switzerland. The new code has been applied without any radical changes since the date it came into force.

Keywords: Turkey, Kemalist Reforms, History of Law, Civil Procedure, Code of Civil Procedure.

* İstanbul Ticaret Üniversitesi Hukuk Fakültesi, acbudak@ticaret.edu.tr, ORCID: 0000-0002-3756-4964

** Balıkesir Üniversitesi Hukuk Fakültesi, yavuz.ozkan@balikesir.edu.tr, ORCID : 0000-0002-1932-5687

Makale Geliş Tarihi: 08.09.2023, Makale Kabul Tarihi: 23.10.2023

DOI : 10.57083/adaletdergisi.1391343

I. CUMHURİYETİN KURULDUĞU TARİHTE MEDENİ USUL HUKUKUNUN DURUMU

Osmanlı Devleti'nin 18. yüzyıldan itibaren batılılaşmaya yöneldiği; iktisadi alanda başlayan gerilemenin önüne geçmek ve bozulan devlet düzenini yeniden tesis edebilmek için Osmanlı İmparatorluğu'nda geçerli olan değer ve müesseseler yerine Avrupa'ya ait değer ve müesseseleri ikame etmek yolunu tuttuğu; fakat bu işte pek yavaş kaldığı ve modernleşmenin ancak Cumhuriyet devrimlerinin sonucunda başarıldığı şeklindeki yaygın görüş gerçeği ancak kısmen yansıtmaktadır. Avrupa modernleşmesinin önemli bir unsuru olan kodifikasyon hareketi Osmanlı Devleti'nde diğer Avrupa devletlerindeki ile eş zamanlı olarak yaşanmıştır. Prusya Devletleri İçin Genel Ülke Kanunu 1794, Code Napoléon 1804, Avusturya Medenî Kanunu 1811, ilk İtalyan Medenî Kanunu 1865, Alman Medenî Kanunu 1900, Arazi Kanunnamesi 1858, Mecelle ise 1868 – 1876 tarihlidir. Fransız medenî usul kanunu 1806; Cenevre, Alman, Osmanlı, Avusturya ve Belçika medenî usul kanunları ise sırasıyla 1819, 1877, 1879, 1895 ve 1967 tarihlidir. Türk kodifikasyon hareketinin başlangıçta Fransız hukukunun iktibas yoluyla gerçekleştiği doğrudur. Tıpkı Hollanda'da, Belçika'da, İtalya'da, İspanya, Portekiz ve Polonya'da olduğu gibi.

Osmanlı kodifikasyonunu 1849 tarihinde Kanunname-i Ticaret'in ilanı ile başladı¹. 1807 tarihli Fransız Ticaret Kanunu'nun tercüme edilmesi ile hazırlanan ve 1926 tarihine kadar yürürlükte kalan bu Kanun bazı zeyiller ile genişletilmiştir². Bunun akabinde Fransız Ticaret Usul Kanunu'ndan iktibas edilerek hazırlanan 1861 tarihli *Usul-i Muhakemat-ı Ticarete Dair* Nizamname yürürlüğe konulmuştur³.

¹ Düstur I, Cild I, s. 466-536.

² Lion Cean ve Louis Renault'un kaleme aldığı Rehber-i Hukuk-ı Ticaret isimli eserde Osmanlı'da ticaret hukuku alanında dört kanunun cari olduğu aşağıdaki şekilde ifade edilmiştir.

“Hukuk-u Ticaret-i Osmaniyye dört muhtelif kanun ile tayin olunmuştur:

1) 1850 Kanunu olup 315 maddeyi havi Fransa Kanun-u Ticareti'nin birinci ve üçüncü kitabına mukabildir.

2) Rehber-i Hukuk-ı Ticaret'te İş bu kanuna zeyl olarak neşr edilen 1860 tarihli Kanun'dur. Ki mahakim-i ticariyyeye, protestolara faiz ve zarar ve ziyana müteferridir.

3) 1865 tarihli Kanun-u Ticaret-i Bahriyye-i Osmaniye olup 14 fash ve 282 maddeyi havidir.

4) 1862 tarihli Usul-i Muhakeme-i Ticariyye Kanunu'dur (Lion Cean/Louis Renault, Rehber-i Hukuk-u Ticaret, Çev. Lütfü İbnül-Hakkı, Matbaa-i Amire, İstanbul, 1911, s. 20).

³ Düstur I, Cild I, s. 780-810. Ticaret Mahkemelerini düzenleyen mevzuatın tarihi gelişimi hakkında bkz. Ali Cem Budak, “Ticari Davaların Kısa Tarihi”, Prof. Dr. Necmettin M. Berkin'e Armağan, MİHBİR, Filiz Kitapevi, İstanbul, 2021, s. 317 – 362; Ali Cem Budak, “Bilgişin'in Ticaret Hukuku Prensipleri Başlıklı Eserinde Ticari Defterlerle İspat Usulü”, Ord. Prof. Dr. Şevket Memedali Bilgişin'in Anısına Armağan, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Armağanlar Dizisi, XII Levha, İstanbul, 2021, s. 151 – 175.

Osmanlı Devleti'nde 1879 tarihinde yürürlüğe giren *Mahakim-i Nizamiyyenin Teşkilatı Kanun-ı Muvakkati*⁴ ile yargı teşkilatının yapısında önemli değişiklikler yapılmış ve bugün varlığı devam eden asliye mahkemelerinin ilk adımları olan bidayet mahkemeleri kurulmuştur. 1879 tarihi öncesinde Osmanlı Devleti'nde bugün anladığımız anlamda genel yetkili mahkeme olarak nitelendireceğimiz merciler mahakim-i şer'iyye iken⁵, bu tarihten sonra genel yetkili mahkeme vasfını bidayet mahkemeleri almış ve bunun haricindeki mahkemeler özel yetkili mahkemeler (mahakim-i istisnaiyye) olarak isimlendirilmiştir⁶. Bu kapsamda 1879 tarihli Teşkilat Kanunu sonrasında mahkemeler, 1) mahakim-i nizamiye (bidayet mahkemeleri ve ticaret mahkemeleri), 2) mahakim-i şer'iyye, 3) sulh mahkemeleri ile 4) cemaat ve konsolosluk mahkemeleri olarak örgütlenmiştir.

18 Haziran 1879 tarihinde yürürlüğe giren Teşkilat Kanunu'ndan dört gün sonra *Usul-i Muhakeme-i Hukukiyye Kanunu Muvakkati* (22 Haziran 1879) yürürlüğe girmiştir⁷. Bugün yürürlükte olan usul hükümlerimize önemli etkileri olan, 24 Nisan 1806 tarihli Fransız Medeni Usul Kanunu (Code de Procédure Civile) mehzaz alınarak hazırlanan 1879 tarihli Medeni Usul Kanunu, 1086 sayılı HUMK'un yürürlüğe girdiği 1927 tarihine kadar 48 yıl uygulanmıştır.

1879 tarihli Medeni Usul Kanunu'nun yürürlüğe girmesi ile 1861 tarihli Ticaret Mahkemeleri Nizamnamesi yürürlükten kaldırılmamıştır. Ancak 1879 tarihli Medeni Usul Kanunu'na eklenen bir madde-i mahsusa ile 1861 tarihli Ticaret Mahkemeleri Nizamnamesi'nin 1879 tarihli Medeni Usul Kanunu'na aykırı olan hükümleri ilga edilmiştir.

Mecelle'nin usul hukukuna ait olan son üç kitabı da (Kitabü'd-Da'va -m. 1613-1675-, Kitabü'l-Beyyinat ve't-Tahlif -m. 1676-1783-, Kitabü'l-Kaza - m.1784-1851-) 1879 tarihli Medeni Usul Kanunu ile birlikte uygulanmıştır⁸. 1879 tarihli Kanun'da Mecelle'ye açıkça atıf yapan hükümler de bulunmaktadır⁹.

---

⁴ Düstur I, Cild IV, s. 235-256.

⁵ Mustafa Reşit (Belgesay), *Amelî ve Nazarî Usul-i Muhakeme-i Hukukiyye*, Kader Matbaası, İstanbul, 1338, s. 37; Cabirzade Mehmed Sofi, *Tayin-i Mercî*, Asaduryan Matbaası, İstanbul, 1322, s. 52.

⁶ Mustafa Reşit (Belgesay), *Amelî ve Nazarî Usul-i Muhakeme-i Hukukiyye*, s. 37-38.

⁷ 1876 Anayasamızda yer alan, 1982 Anayasasındaki mülga kanun hükmünde kararname müessesesine benzeyen muvakkat kanunlar Meclis-i Meb'usan'ın kapalı kaldığı 1987-1908 arasındaki dönemde çok sayıda çıkarılmıştır. Esasen 1879 tarihli Kanun'un başlığında *Meclis-i Meb'usanın İçtimarında Kanuniyyeti Teklif Olunmak Üzere* şeklinde bir kayıt yer almışsa da, 1879 tarihli Kanun ne Meclis-i Meb'usanın ne de TBMM'nin onayına sunulmamıştır (Ali Cem Budak, "1295 Tarihli Eski Medenî Usul Kanun-u Muvakkati'nde İstinaf", içinde *Hukuk Muhakemeleri Kanunu Çerçevesinde İstinaf*, editör Prof. Dr. Müjgan Tunç Yücel, Adalet Bakanlığı Yayın İşleri, Antalya, 2015, s. 332).

⁸ Mecelle ile 1879 tarihli Kanun'un birlikte uygulamasına ilişkin özellikle ikrar ve kesin hüküm hakkında bkz. Ali Cem Budak, "Belgesay Kürsüsünün 1937-1938

1879 tarihli Medeni Usul Kanunu, iki maddelik bir başlangıç (mukaddeme) bölümü ile dokuz bابتan oluşan bir kanundur. Kanun'un muhtevası özetle aşağıdaki gibidir:

1879 tarihli Medeni Usul Kanunu'nun ilk bölümü genel hükümlere ayrılmıştır (m. 3-4). İkinci bölümde mahkeme kalemî personelinin görevleri (vezaife-i dahiliyye) düzenlenmiştir (m. 5-14). Üçüncü bölüm davanın açılması hükümlerini düzenlemektedir (m. 15-34). Bu bölüm iki fasla ayrılmıştır. İlk fasılda dilekçeler (m. 15-22), ikinci fasılda ise tarafların mahkemeye davet edilmesi düzenlenmiştir (m. 23-34).

Dördüncü bölüm yedi fasıl olarak yargılamaya ayrılmıştır (m. 35-119). İlk fasılda aleniyet ilkesi ve yargılamanın sevk ve idaresi ilkesine ilişkin hükümler yer almıştır (m. 35-40). İkinci fasılda tarafların duruşmaya katılması ve davanın nasıl ve nerede görüleceği düzenlenmiştir (m. 41-67). Üçüncü fasılda delillere ilişkin hükümler (senedata dair mevad, beyanata dair mevad, tahlife dair mevad) yer almıştır (m. 68-96). Dördüncü fasıl imza inkârı ve incelemesi (m. 97-105), beşinci fasıl zarar ve ziyan davaları (m. 106-112), altıncı fasıl ilk itirazlar (m. 113-115), yedinci fasılda yargılamaya ilişkin çeşitli hükümler yer almıştır (m. 116-119).

Beşinci bölüm iki fasıl olarak düzenlenmiştir. İlk fasılda ilk derece mahkemesinin taraflardan ikisinin de hazır olduğu halde verdiği hüküm (hükm-i vicahî m. 120-138), ikinci fasıl ise ilk derece mahkemesinin taraflardan birinin yokluğunda verdiği hükme (hükm-i gıyabi m. 139-150) ilişkin düzenlemeleri içermektedir.

Altıncı bölüm yerel mahkeme kararına itiraz yollarına ilişkin dört fasıldan oluşmaktadır (m. 151-216). İlk fasılda taraflardan birinin yokluğu halinde verilen hükme (hükm-i gıyabi) itiraz usulü düzenlenmiştir (m. 151-160). İkinci fasılda davanın tarafı olmadığı halde hüküm kendisini ilgilendiren tarafın ilk derece mahkemesi kararına karşı başvuracağı yargılamanın iadesi usulü (i'tiraz-ül gayr) düzenlenmiştir (m. 161-170). Üçüncü fasılda istinafa ilişkin hükümler (m. 171-200), dördüncü fasılda ise tarafların başvurabileceği yargılamanın iadesine ilişkin hükümler (m. 201-216) yer almıştır.

Ders Yılı Medenî Usul Hukuku Dersleri: Özellikle İkrar ve Kesin Hüküm Takrirleri", İstanbul Hukuk Mecmuası, Y. 2020, C. 78, S. 3, s. 1169 - 1208.

⁹ Mesela: 1879 Tarihli Medeni Usul Kanunu m. 68 "Her müddei da'vasını isbata mecburdur. Fakat Mecelle-i Ahkam-ı Adliyenin bin sekiz yüz on yedinci maddesi mucibince müddeaaaleyh ikrar eder ise ikrarıyla ilzam olunur. Ve isbattan aciz kalan taraf hasmına yemin verdirebilir" / 1879 Tarihli Medeni Usul Kanunu m. 89 "Şehadetin nisabı ve keyfiyeti idaresi ve şurut-ı esasiyesi ve da'vaya muvafakati ve şahidlerin ihtilaf ve ifadati ve iddia-i şehadetten sonra tezkîyeleri veyahut şehadetten nukulleri hususları Mecelle-i Ahkam-ı Adliye'nin kitabül beyinatına tevfik olunur" / 1879 Tarihli Medeni Usul Kanunu m. 148 "Müddeaaaleyh mahkemeye gelipte iddia-i vakia cevab vermeyerek sükutunda ısrar eder ise Mecelle-i Ahkam-ı Adliyenin bin sekiz yüz otuz dördüncü maddesinde muharrer olduğu vechile müddeiden beyne talep olunur". 1879 tarihli Kanun'daki diğer örnekler için bkz. m. 4, 54, 60, 70, 91, 96, 115, 294.

Yedinci bölümde temyize (m. 217-254), sekizinci bölümde hakimlerin hukuki sorumluluğuna (m. 255-270), dokuzuncu ve son bölümde hacze (m. 271-296) ilişkin hükümler düzenlenmiştir.

1879 tarihli Medeni Usul Kanunu'nun yürürlüğe girmesinden sonra nizamiye mahkemelerinde usul hukukuna ilişkin gelişmelerin hemen hepsi bu kanuna yapılan ek ve değişikliklerle olmuştur.

1879 tarihli Medeni Usul Kanunu'na 27 Teşrinievvel 1304, 15 Mayıs 1312, 11 Eylül 1312, 27 Kanunusani 1312, 26 Mart 1327, 6 Nisan 1327, 30 Temmuz 1329, 27 Nisan 1330, 4 Teşrinievvel 1330 ve 21 Mart 1340 tarihlerinde birtakım değişiklikler veya eklemeler yapılmıştır. Özellikle 26 Mart 1327 tarihinde aslında 296 madde olan Medeni Usul Kanunu'na 49 maddelik bir zeyl eklenmiştir.

1879 tarihinden sonra nizamiye mahkemelerinde usul hukukuna ilişkin gelişmelerin hemen hepsi 1879 tarihli Medeni Usul Kanunu üzerinde olmakla birlikte 1913 tarihinde sulh hakimlikleri kurulmuş ve bu mahkemelerde uygulanacak usul 1913 tarihli *Sulh Hakimleri Hakkında Kanun-u Muvakkat* ile belirlenmiştir¹⁰.

1913 tarihli Sulh Hakimleri Hakkında Kanun-u Muvakkat bir mukaddime (m.1-2) ile yedi fasıl ve bir fasıl-ı mahsustan oluşmaktadır. Bu kapsamda ilk fasıl sulh hakimlerinin mevadd-ı hukukiyedeki salahiyetleri (m. 3-7), ikinci fasıl sulh hakimlerinin mevadd-ı cezaiyyedeki salahiyetleri (m. 8), üçüncü fasıl mevadd-ı hukukiyede usul-i muhakeme (m. 9-46), dördüncü fasıl hükm-i gıyabi (m. 47-56), beşinci fasıl mevadd-ı cezaiyyede usul-i muhakeme (m. 57-70), yedinci fasıl hükmün icrası (m. 71-92), fasıl-ı mahsus (m. 93-98) hükümlerini ihtiva etmektedir.

II. CUMHURİYETİN İLANINDAN 1086 SAYILI HUMK'A KADAR USUL HUKUKU ALANINDA YAŞANAN GELİŞMELER

A. MAHKEME-İ TEMYİZ'İN SİVAS'A VE SONRASINDA ESKİŞEHİR'E NAKLİ

6 Mart 1868 tarihinde Divan-ı Ahkam-ı Adliye adıyla kurulan ve 18.06.1879 tarihli Mahakim-i Nizamiyyenin Teşkilatı Kanun-u Muvakkati ile Mahkeme-i Temyiz adını alan yüksek mahkeme esasen faaliyetlerini İstanbul'da yürütmekteydi.

Milli Mücadele döneminde, Yasama ve Yürütme, daha doğru bir ifadeyle yasama ve yürütme fonksiyonlarını birlikte ifa eden Meclis Hükümeti Anadolu'ya taşındığı gibi hukukun ülke sathında yeknesak uygulanmasını sağlamak fonksiyonunu gören, Yargının en üst mercii olan temyiz mahkemesi de Anadolu'ya nakledilmiş; bu arada İstanbul'daki Mahkeme-i Temyiz de faaliyetini sürdürdüğünden, yürütmede olduğu gibi yargıda da bir "iki başlılık" dönemi yaşanmıştır.

Muvakkat Temyiz Heyeti adı verilen temyiz mercii Türkiye Büyük Millet Meclisi hükümetince 7 Haziran 1920'de 14 sayılı *Muvakkat Temyiz*

¹⁰ Düstur II, C. V, s. 322-348.

Heyeti Teşkiline Dair Kanun ile Sivas'ta kurulmuştur. Büyük Zafer'den sonra, daha Cumhuriyet ilan edilmeden önce her iki mahkeme birleşerek faaliyetlerini bir süre sadece Sivas'ta devam ettirmiştir. 14 Kasım 1923 tarihli 371 sayılı *Heyeti Temyiziye Merkezinin Eskişehir'e Nakline ve Teşkilatının Tevsüine Dair Kanun* ile Sivas'taki Muvakkat Temyiz Heyeti kaldırılmış ve Eskişehir'de Mahkeme-i Temyiz ismi ile yeni bir temyiz mahkemesi teşkil edilmiştir. Bu kanuni düzenleme Cumhuriyet'in ilanından birkaç hafta sonra yapılmış olmasına rağmen Temyiz Mercii'nin Ankara'da değil de Eskişehir'de kurulmuş olması dikkat çekmektedir.

B. CUMHURİYET'İN İLANINDAN SONRA USUL KANUNLARINDA YAPILAN DEĞİŞİKLİKLER

Yürürlükte bulunduğu dönemde pek çok değişikliğe tabi tutulan ve zeyillerle birçok ekleme yapılan 1879 tarihli Medeni Usul Kanunu'nda Cumhuriyet'in ilanından sonra da iki kez değişiklik yapılmıştır.

Bunlardan ilki 21 Mart 1340 tarihinde 492 sayılı *Usul-i Muhakeme-i Hukukiyye ve Usul-i Muhakemat-ı Cezaiyye Kanunlarıyla Sulh ve İcra Kanunlarının Bazı Mevaddını Muadil Kanun* ile yapılmıştır. 492 sayılı Kanun ile 1879 tarihli Medeni Usul Kanunu m. 63, 91, 143, 159, 222 ve 254'e birer fıkra eklenmiş ve m. 138'de değişiklik yapılmıştır. Ayrıca hacze ilişkin 5 fıkralık numaratsız bir madde de Kanun'un metnine eklenmiştir. Bu Kanun ile 26 Mart 1327 tarihli Zeyl'de de önemli değişiklikler yapılmıştır. Bu kapsamda Zeyl'in yetkiye dair 1. maddesine yedi fıkralık yine yetki ile alakalı bir hüküm, 17. maddesine bir fıkra ilave edilmiştir. Bunun yanında Zeyl'in 30 Temmuz 1329 tarihinde değiştirilen 29 ve 30. maddeleri yerine kaim yedi maddelik düzenlemenin 1. maddesi 492 sayılı Kanun ile değiştirilmiştir.

Diğer değişiklik ise 29.05.1926 tarihli 864 sayılı Kanun-u Medeni'nin Suret-i Mer'iyet ve Şekli Tatbiki Hakkında Kanun'un 44 üncü maddesi ile eklenen 9 fıkralık bir madde ile olmuştur. 1879 tarihli Medeni Usul Kanunu 1086 sayılı HUMK m. 581 ile tamamen yürürlükten kaldırılmıştır.

C. 1 MAYIS 1340 İNKILABI¹¹

1924 yılının Mayıs ayında, adliye teşkilatının ve yargılama usulü kanunlarının ıslahını amaçlayan bir kanunlaştırma hareketi olmuştur. "*Mayıs Adli İnkılabı*" adı verilen bu hareket hukuk tarihimizde belki Batı hukukundan iktibas edilen yeni kodların yürürlüğe girmesi kadar önemli, fakat her halde hukuk mesleği çevreleri bakımından ondan daha sarsıcı bir gelişme olarak göze çarpmaktadır.

¹¹ Bkz. Ali Cem Budak/Osman Demirbaş, "Mayıs Adli İnkılabı", Hazırlayanlar: Semiha NURDAN – Muhammed ÖZLER, XVIII. Türk Tarih Kongresi, Kongreye Sunulan Bildiriler VIII. Cilt, Hukuk ve Diploması – Türk-Ermeni İlişkileri, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2022, s. 57 – 78.

Mayıs Adli İnkılabını oluşturan kanunlar mahkemeler teşkilatı, yargılama usulü ve avukatlık hukukuna ilişkin olup, aşağıdakilerden ibarettir:

469 sayılı Mahakim-i Şer'iyenin İlgasına ve Mahakimin Teşkilatına Ait Ahkamı Muaddil Kanun ("Şer'i Mahkemelerin İlgası Hakkında Kanun"),

460 sayılı Muhamat (Avukatlık) Kanunu,

461 sayılı Hükkam ve Mensubin-i Adliyenin Resmî Kisveleri Hakkında Kanun ("Hakimlerin Resmî Kisveleri Hakkında Kanun"),

492 sayılı Usul-ü Muhakeme-i Hukukiyye ve Usul-ü Muhakemat-ı Cezaiyye Kanunlarıyla Sulh ve İcra Kanunlarının Bazı Mevaddını Muaddil Kanun ("Tesrî-i Muhakemat Kanunu").

Mayıs Adli İnkılabını oluşturan kanunlardan ilk üçü aynı Resmî Gazete'de yayımlanmış olup hepsi birbirine yakın tarihlerde yürürlüğe girmiştir¹². Yürürlüğe giriş tarihleri konusundaki çeşitlilik bir yandan bu dönemdeki yasama çalışmalarında -2 Cemaziyelahir 1329 tarihli Kavanin ve Nizamatin Usul-i Neşir ve İlanı hakkındaki Kanuna rağmen- yürürlüğe giriş tarihlerini belirlemek konusunda yerleşmiş bir usulün henüz oluşmadığını diğer yandan da yasama çalışmasının zaman baskısı içinde yapıldığını göstermektedir.

Ç. 469 SAYILI MAHAKİM-İ ŞER'İYYENİN İLGASINA VE MAHAKİM TEŞKİLATINA AİT AHKAMI MUADİL KANUN

469 sayılı kanun ile 1924 yılında Türk yargı teşkilatı tamamen değişmiştir. Kanunun adından da anlaşılacağı üzere ilk olarak bu kanun ile şer'iyeye mahkemeleri kaldırılmıştır. Bunun haricinde bu kanun ile istinaf mahkemeleri de kaldırılmıştır (m. 9).

Esasen 469 sayılı Şer'i Mahkemelerin ilgası Hakkında Kanun'un kabulünden önce, Birinci Meclis Döneminde, Siirt Mebusu Hacı Mustafa Sabri Efendi istinaf mahkemelerinin lağvına yönelik bir kanun teklifinde bulunmuş; İkinci Meclis Döneminde müzakere edilen bu kanun teklifine ilişkin Adliye Encümeni mazbatasında istinaf mahkemelerinin kaldırılma gerekçesi "bütçede tasarruf" olarak ifade olunmuştur¹³. Bu teklif kanunlaşmamıştır. Ancak aynı Meclis içtimanda Hükümet tarafından teklif edilen tek maddelik "*Bazı Mahallerde Hakimi Müctemi Teşkilatının İadesine ve Bazı Mahakimin Lağvına Dair Kanun*" ile, Adliye Encümeni mazbatasına göre bütçede tasarruf zaruretinden dolayı, Adliye Vekaletine "ihさいyat ve nüfus-ı mevcudeye nazaran lüzum görülmeyen mahallerde"

¹² Yürürlüğe giriş tarihleri şöyledir: 460 sayılı Kanun - "tarih-i neşrinin ferdasından itibaren", (Resmî Gazete'de yayımlanmasının günü, 27 Nisan 1340); 469 sayılı Kanun, "1340 senesi Mayısı iptidasından itibaren" (1 Mayıs 1340); 461 sayılı Kanun "tarih-i neşrinden itibaren" (26 Nisan 1340); 492 sayılı Kanun "1340 senesi Mayısının iptidasından itibaren" (1 Mayıs 1340).

¹³ TBMM Z. C., C I, içtima 114 (28 Şubat 1340), s. 449 vd.

bulunan mahkemelerinin lağvı yetkisi verilmiştir¹⁴. Meclis müzakerelerinden bu yetkinin öncelikle istinaf mahkemelerinin kapatılması için kullanılacağı, fakat kapatılan istinaf mahkemelerine ait görevlerin heyet halinde çalışan ilk derece mahkemelerine nakledilmesinin planlandığı anlaşılmaktadır.

Müzakereler sırasında Adliye Vekili Seyyid Bey istinaf mahkemelerinin lağvedileceği yönünde Mecliste yapılan ve basına da yansıyan eleştirilerin haksız olduğunu, istinaf usulünün lağvolunmayıp, bu mahkemelere ilişkin görevlerin ilk derece mahkemelerine verileceğini beyan etmiştir¹⁵. Ne var ki, 424 sayılı Kanunun yürürlüğe girmesinden çok kısa bir süre sonra yürürlüğe giren Şer'i Mahkemelerin İlgası Hakkındaki Kanun, 9. maddesiyle sadece istinaf mahkemelerini lağvetmekle kalmayıp, istinaf mahkemelerinin “görevlerini” yani istinaf kanun yolunu da lağvetmiştir.

Kanunun metninde ticaret mahkemelerinin kaldırıldığına ilişkin bir ibare olmasa da ticaret mahkemelerine ilişkin bir düzenleme yapılmayarak ticaret mahkemeleri zımnen lağvedilmiştir¹⁶. Ancak 1926 yılında yeni Ticaret Kanunu'nun yürürlüğe girmesi ile Ticaret Mahkemeleri tekrar faaliyete başlamıştır.

Bu kanuna göre sadece sulh mahkemesi ve asliye mahkemesi olarak iki mahkeme kurulmuştur. Bunun haricinde bir de ağır ceza mahkemesi olarak nitelendirebileceğimiz mahkeme-i cinaiyye kurulmuştur¹⁷. Bunların üzerinde ise sadece Mahkeme-i Temyiz'in

---

¹⁴ Bazı Mahallerde Hâkimi Müçtemi Teşkilatının İadesine ve Bazı Mahakimin Lağvına dair (424 sayılı) Kanun, Resmî Gazete, 29 Recep 1342, 6 Mart 1340, S. 63.

¹⁵ TBMM Z. C., C I, içtima 114 (28 Şubat 1340), s. 451–452, 464–465.

¹⁶ Mustafa Reşit (Belgesay), Hukuk Usulü Muhakemeleri Kanunu Şerhi, Yeni Matbaa, İstanbul, 1927, s. 9. Mustafa Reşit (Belgesay) ticaret mahkemelerinin ilgasının gerekçesini “1325 (1909) Kanunu ticaret mahkemesinde muvakkat a'zalığı ilga ettiğinden ticaret mahkemesinin de o vakitten beri hikmet-i mevcudiyeti kalmamıştı. Binaenaleyh ehemmiyetsiz işleri ru'yet etmek üzere tarafeyne yakın olmak üzere te'sis edilmiş olan sulh mahkemelerinden başka bütün istisnâ mahkemeleri ilga etmek fâideli olacaktı. 8 Mart 1340 (1924) Teşkilat-ı Mahakim Kanunu tanzim olunurken bu mülahazat hâkim oldu” cümleleriyle ifade etmiştir (Mustafa Reşit (Belgesay), Salahiyet Kararları, Hukuki Bilgiler Mecmuası, Y. 1927, S. 1/2, s. 96).

¹⁷ Mustafa Reşit (Belgesay), Hukuk Usulü Muhakemeleri Kanunu Şerhi Umumî Medhal, Yeni Matbaa, İstanbul, 1928, s. 31. Bunlar haricinde siyasi suçların yargılamasının yapılması amacıyla TBMM tarafından İstiklal Mahkemeleri de yine TBMM'nin uygun göreceği yerlerde kurulmuştur (Mustafa Reşit (Belgesay), Umumî Medhal, s. 32).

olduğu kabul edilmiştir¹⁸. 442 sayılı Köy Kanunu¹⁹ ile de köy ihtiyar meclislerine bir takım uyuşmazlıkları çözme yetkisi verilmiştir²⁰.

469 sayılı Kanun 26.09.2004 tarihli 5235 sayılı Adli Yargı İlk Derece Mahkemeleri İle Bölge Adliye Mahkemelerinin Kuruluş, Görev ve Yetkileri Hakkında Kanun m. 54 ile yürürlükten kaldırılmıştır.

D. 460 SAYILI MUHAMAT (AVUKATLIK) KANUNU²¹

1924 yılı itibariyle avukatlık mesleği bu konudaki ilk ayrıntılı kanuni düzenleme olan 18 Şevval 1292 (17 Kasım 1875) tarihli Mahakim-i Nizamiye Dava Vekilleri Hakkında Nizamname ile düzenlenmişti²². Bu nizamname ilk olarak sadece İstanbul'daki nizamiye mahkemelerinde mesleki faaliyet gösteren avukatlar hakkında uygulanmaktayken daha sonra 7 Recep 1296 tarihli bir irade²³ ile İstanbul dışındaki avukatlara da teşmil edilmişti. Bu nizamname ile o dönemde “dava vekili” olarak adlandırılan avukatlık mesleğinin icrası Adalet Bakanlığı'ndan alınacak bir ruhsata tabi tutulmakta bu ruhsatın alınabilmesi için de başka şartlar yanında hukuk fakültesinden mezun olmak şartı aranmakta idi. Nizamname ayrıca avukata verilen temsil yetkisinin kapsamı, avukatlık ücreti, “Cemiyeti Daime” adıyla anılan ve baroların ilk şekli olan bir meslek örgütünün kurulması hakkında hükümler içermekte idi. Bu nizamname sonraki yıllarda çıkan bir dizi nizamname ile çeşitli değişiklik ve eklemelere tabi tutulmuş²⁴ ve 1 Ramazan 1327 (3 Eylül 1325) tarihli bir muvakkat kanun ile hukuk fakültelerinden mezun olan ve hukuk fakültesi mezunu olmayıp da üç senedir aralıksız olarak İstanbul'da dava vekilliği yapan kişilere dava vekili ruhsatı verilmesi öngörülmüş idi²⁵.

Muhamat Kanunu'nun 1924 yılına kadar avukatlık mesleğiyle ilgili olarak yapılmış olan çeşitli düzenlemeleri yeni bir anlayışla, tek bir kanun çatısı altında toplamayı amaçladığı görülmektedir. Muhamat Kanunu'nun avukatlık mesleği konusunda benimsediği yeni anlayış kanunun ismine de yansımıştır. “Muhamat” kelimesinin avukatlık mesleğini ifade etmek üzere Mısır'da kullanıldığı ve oradan alındığı anlaşılmaktadır. Bu kelimenin tercih edilmiş olmasının, yazılması ve okunuşu zor bir kelime

¹⁸ Mahkeme-i Temyiz 1945 yılında 491 sayılı Teşkilat-ı Esasîyye Kanunu'nu değiştiren 4695 sayılı Kanun ile Yargıtay adını almıştır.

¹⁹ Kanun Resmî Gazete'de yayınlanmamıştır. Kabul tarihi: 18 Mart 1340.

²⁰ İhtiyar Meclislerinin görebileceği davalar için bkz. Köy K. m. 49 vd. Köy ihtiyar meclislerinin bu yetkisi 26.07.1963 tarihinde 286 sayılı Köy Kanununda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun ile kaldırılmıştır.

²¹ Ali Cem Budak/Varol Karaaslan/Eylem Apaydın/Fatih Aydemir, Avukatlık ve Noterlik Hukuku, Filiz Kitapevi, İstanbul, 2023, s. 10-13.

²² Düstur, I. Tertip, Cild III, s. 18 vd.

²³ İradenin metni için bkz. Fahrettin Tanju, Avukatlık ve Vekalet, Demokrat Matbaa, Adana, 1955, s. 105.

²⁴ Bkz. Tanju, s. 110 vd. yer alan nizamname, irade ve talimatnameler.

²⁵ Takvim-i Vakayi, 12 Ramazan 1327/ 4 Eylül 1325, Numara 341.

olması dolayısıyla Meclis müzakereleri sırasında eleştiri konusu edildiği görülmektedir.

Bu anlayışla kaleme alınan Muhamat Kanunu avukatların yapacağı işleri bugünkü 1136 sayılı Avukatlık Kanunu'nun 35. maddesinin kaynağını teşkil etmek ve bu kanun hükmünde yer alan avukatlık tekelinin sınırlarını da çizmek üzere "bütün hukuki meselelerde yazılı ve sözlü mütalaa vermek, mahkeme, hakem ve yargı yetkisine sahip diğer organlar huzurunda gerçek ve tüzel kişilere ait hakları dava etmek ve savunmak, bütün bu işlere ilişkin belgeleri düzenlemek" olarak saymaktadır.

Muhamat Kanunu avukatlık mesleğine kabul için gerekli şartları, bu meyanda adliyede hakimlik dışındaki işlerin görülmesi ile geçirilecek üç yıllık bir staj dönemini; en az on avukatın bulunduğu yerlerde baro kurulması zorunluluğunu ve baroya kayıtlı olmayanların avukatlık yapamayacağını; üniversite öğretim üyeliği ve hukuk, iktisat ve sosyoloji öğretmenliği dışındaki iş ve mesleklerin avukatlıkla bağdaşmayacağını; baroların teşkilatı ve özellikle barolar nezdinde kurulacak disiplin kurullarını; avukatlık ücretine ilişkin konuları ve özellikle -avukatlık ücretinin davanın kazanılması halinde ele geçecek tutarın bir kısmının avukata ait olacağı şeklinde belirlenmesini ifade eden- "hasıl-ı davaya iştirak yasağı" nı kapsayan düzenlemeler içermekte ve bu içeriğiyle daha sonraki yıllarda Avukatlık Kanunu adı altında yürürlüğe giren diğer iki kanunun²⁶ da temelini teşkil etmektedir.

460 sayılı Muhamat Kanunu yürürlüğe girmesinden iki yıl sonra 708 sayılı *Muhamat Kanununun Bazı Mevaddını Muaddil Kanun* ile değişikliğe tabi tutulmuştur²⁷. Bu değişikliğin kanunun esası bakımından köklü farklılıklar ortaya çıkartmadığı, daha çok kanunun ilk Meclis müzakereleri sırasında dile getirilen eleştirilerin dikkate alınmasıyla meydana getirilen bir değişiklik olduğu görülmektedir. Bu kapsamda adliye nezdinde yapılan avukatlık stajı süresi üç yıldan iki yıla, bir yerde baro teşkili için aranan avukat sayısı ondan yediye indirilmiş; beş yıl hakimlik veya hukuk fakültesinden mezun olarak dava vekilliği yapanların avukatlık yapabilecekleri ve baro teşekkül etmeyen yerlerde daha önce ruhsat almış veya açılacak imtihanda başarı göstermiş olan dava vekillerinin mesleki faaliyete devam edebilecekleri öngörülmüş; avukatlara avukatlık ücreti teminatı olmak üzere ellerinde bulunan müvekkillere ait mal ve paralar üzerinde hapis hakkı tanınmış ve nihayet Muhamat Kanunu'nun ismi Avukatlık Kanunu olarak değiştirilerek kanunda kullanılan muhamî kelimesi yerine "avukat" kelimesi ikame olunmuştur.

²⁶ 3499 sayılı Avukatlık Kanunu, Resmî Gazete 14.07.1938, S. 3959; 1136 sayılı Avukatlık Kanunu, Resmî Gazete 7.4.1969, S. 13168.

²⁷ Resmî Ceride, 6 Kanunusani 1926, s. 272.

III. 1086 SAYILI HUMK'UN HAZIRLIK SÜRECİ

A. ALMAN MEDENİ USUL KANUNU MEHAZ ALINARAK YAPILAN HAZIRLIK ÇALIŞMALARI²⁸

Cumhuriyet'in ilanından sonra yeni bir usul kanunu hazırlanmasına yönelik ilk adımlar 1923 yılında atılmaya başlanmıştır²⁹. Bu kapsamda bir komisyon oluşturulmuş ve bu komisyon ilk toplantısını 5 Haziran 1924 tarihinde yapmıştır³⁰. Medenî Kanun'un hazırlanmasında kanun çalışmalarını yürüten komisyon Alman Medenî Kanunu'nu mehaз olarak kabul ettiğinden usul kanunu komisyonu da Alman Usul Kanunu'nu mehaз olarak çalışmalarına başlamıştır³¹. Bu süre zarfında usul komisyonu Alman Usul Kanunu'nu mehaз olarak yeni kanunun 265 maddeden oluşan ilk kısmını hazırlamıştır. Ancak sonraki süreçte 743 sayılı Medenî Kanun Alman Medenî Kanunu yerine İsviçre Medenî Kanunu mehaз alınarak hazırlandığından Adalet Bakanlığı usul komisyonuna usul kanununun da İsviçre'den alınması talimatını vermiştir³².

Alman Usul Kanunu mehaз alınarak hazırlanan ve Neuchâtel Medeni Usul Kanunu'nun alınmasına karar verildiği için yarıda bırakılan metin bakımından komisyon yaptığı her çalışmayı ve hazırlanan metnin gerekçesini Ceride-i Adliye'de yayımlamıştır. Bilindiği gibi 1086 sayılı HUMK'un bazı bölümleri de Alman Usul Kanunu dikkate alınarak hazırlanmıştır. Bu açıdan 1086 sayılı HUMK'un Alman Usul Kanunu mehaз alınarak hazırlanan bölümleri ile HUMK öncesi hazırlanan metnin aynı konudaki hükümleri ciddi benzerlik içermektedir. Bunun yanında aynı bölümlerin yer yer 1879 tarihli Medeni Usul Kanunu ile de benzerlikleri vardır.

B. 1086 SAYILI KANUN'UN KOMİSYON VE ADLİYE ENCÜMENİ RAPORLARI³³

1086 sayılı HUMK'un hazırlık çalışmaları, adliye encümenine sevk edilen metin ve madde gerekçeleri yayımlanmamıştır. TBMM arşivinde bulunan 1086 sayılı kartonda sadece HUMK'un TBMM'ye sevk edilmeden hemen önceki hali bulunmaktadır. Bu tasarıda ise muhtemelen dönemin Adalet Bakanı olan Mahmut Esat Bozkurt'un el yazısı ile yaptığı küçük

²⁸ Bkz. Yavuz Özkan, 1879 Tarihli Usûl-i Muhâkeme-i Hukukiyye Kanun-u Muvakkati'nin Modern Usul Hukukuna Etkileri, Filiz Kitapevi, İstanbul, 2021, 25-26.

²⁹ Mustafa Reşit (Belgesay), Umumî Medhal, 5.

³⁰ Usul-i Muhakemat-ı Hukukiyye Komisyon Raporları, Ceride-i Adliye, 1/26 (1 Eylül 1924), s. 967.

³¹ Usul-i Muhakemat-ı Hukukiyye Komisyon Raporları, Ceride-i Adliye, 1/26 (1 Eylül 1924), s. 967.

³² Mustafa Reşit (Belgesay), Umumî Medhal, s. 5.

³³ Özkan, 2021, s. 18-28.

tashih ve ilaveler mevcuttur. Bu düzeltmelerden anlaşıldığına göre hazırlanan tasarıda HUMK'un ismi *Hukuk Davaları Usulü Muhakeme Kanunu* iken yine muhtemelen Mahmut Esat Bozkurt tarafından yapılan el yazısı düzeltme ile 1086 sayılı Kanun'un ismi *Hukuk Usulü Muhakemeleri Kanunu* olarak belirlenmiştir. Bunun haricinde kartonda HUMK'un meclise sevk edildiği hali ve yine meclis tutanaklarında yer alan kısa esbab-ı mucibe layihası bulunmaktadır. Sonuç olarak komisyon tarafından adliye encümenine sevk edilen metin ve madde gerekçeleri maalesef kaybolmuştur.

Bu noktada HUMK'a ilişkin ulaşılabilen esbab-ı mucibe layihası ve Adliye Encümeni mazbatasından tespit edilebilen hususlar şöyledir:

İlk olarak esbab-ı mucibe layihasında Alman Usul Kanunu mehz alınarak hazırlanan usul kanunundan vazgeçilmesi üzerine yeni bir usul kanunu hazırlıkları için İstanbul'da 1925 yılı Eylül'ünde bir komisyon kurulduğu belirtilmiştir (*mütehassıslar komisyonu*). Bu komisyon hazırladığı çalışmayı 1926 yılı Aralık ayında Mahkeme-i Temyiz başkan ve üyelerinden oluşan 11 kişilik bir heyete tevdi etmiştir. 11 kişiden oluşan bu heyet hazırlanan metni incelemiş ve 2,5 ay sonra buna ilişkin bit mütalaa sunmuştur. Bunun üzerine de Adliye Encümeni metne son halini vermiş ve HUMK meclise sevk edilmiştir.

Adliye Encümeni komisyonun hazırladığı metin üzerinde yüzün üzerinde maddede ciddi değişiklik ve Kanun'un metnine birçok ekleme yapmıştır. Adliye Encümeni'nin yaptığı bu değişiklikler o döneme kadar gelen uygulamanın devamını temin etmek amacıyla yapılmıştır. Bu da haliyle 1879 tarihli Medeni Usul Kanunu'nun 1086 sayılı HUMK üzerindeki etkilerini artırmıştır.

Örneğin mahkemelerin görev ve yetkisinin hangi kelimelerle ifade edileceği HUMK'un hazırlanma sürecinde tartışma konusu olmuştur. Alman Usul Kanunu esas alınarak hazırlanan metinde görev yerine *zat-ı maslahat i'tibariyle hakkı kaza* ve yetki için de *salahiyet* kelimeleri tercih edilmiştir³⁴. Neuchâtel Usul Kanunu esas alınarak hazırlanan metinde ise ilk önce mahkemelerin görevi için *zat-ı maslahat i'tibariyle salahiyet*, yetkisi için ise *mahal i'tibariyle salahiyet* olarak iki farklı tabir kullanmıştır³⁵. Bu

³⁴ Ceride-i Adliye, 1/26 (1 Eylül 1924), s. 967. Daha sonra görev için kullanılan *zat-ı maslahat i'tibariyle kaza* terimi yerine *zat-ı maslahat i'tibariyle salahiyet* denilmiştir (Ceride-i Adliye, 1/27 (1 Ekim 1924), s. 1037). Yetki için kullanılan *salahiyet* için ise *mevki' i'tibariyle salahiyet* denilmiştir (Ceride-i Adliye, 1/28, (1 Kasım 1924), s. 1124)

³⁵ Mustafa Reşit (Belgesay), Şuun: Usul-i Muhakeme Komisyonunda, Hukuki Bilgiler Mecmuası, Y. 1926, S. 1/2, s. 106; Dilek Karademir Aydemir, Medeni Usul Hukukunda Mahkemelerin Yetkisi, Adalet Yayınevi, İstanbul, 2019, s. 86. Mustafa Reşit (Belgesay) farklı bir makalesinde ve şerhinin sonraki 1939 tarihli baskısında komisyonun HUMK metnini Adliye Encümenine sevk ettiğinde yetki yerine *tarafeyn i'tibariyle salahiyet* ibaresinin kullanıldığını söylemiştir (Mustafa Reşit (Belgesay), Yeni Hukuk Usulü Muhakemeleri Kanunu, Hukuki Bilgiler Mecmuası, Y. 1927, S. 1/12, s. 759; Mustafa Reşit (Belgesay), Hukuk Usulü Muhakemeleri Kanunu Şerhi, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 1939, s. 7 dp. 1).

terimler başta Neuchâtel Usul Kanunu olmak üzere, Fransa, Almanya, Cenevre ve Vaud Kantonları Usul Kanunlarının tercümesi neticesinde ortaya çıkmıştır³⁶. Ancak daha sonra Adliye Encümeni Türk Usul Hukuku'nda geçmişten beri mahkemelerin nev'i itibariyle ayırımına *vazife* ve yer itibariyle ayırımına da *salahiyet* denildiği ve Teşkilat-ı Esasiyye Kanunu m. 53'de "*mahkemelerin vazife ve salahiyetleri kanunla mukayyettir*" denilmesine binaen 1086 sayılı HUMK'daki başlıklandırma mehaz kanuna göre değil Türk Usul Hukuku'nda yerleşmiş terimlere göre yapılmıştır³⁷.

Bunun haricinde özel mahkemelerinin görevlerinin ayrı bir kanunla –özel mahkemelere ilişkin teşkilat kanunları ile- düzenlenmesi genel bir uygulama iken; sulh mahkemelerinin görevinin HUMK'da yer alması yine Adliye Encümenin tasarrufu ile olmuştur. HUMK m. 581 ile usul kanunumuzda yer alması 1913 tarihli *Sulh Hakimleri Kanunu Muvakkati* ilga edildiğinden sulh mahkemelerinin görev alanlarının tespitine ilişkin HUMK m. 8 hükmü kanun metnine ilave edilmiştir³⁸. Sonraki süreçte bu uygulama HMK'da da devam ettirilmiştir.

1086 sayılı HUMK m. 573 ve 576 arasında düzenlen *hâkimlerin hukuki sorumluluğuna* ilişkin hükümler mehaz kanun olan Neuchâtel Usul Kanun'dan alınmamıştır. 1879 tarihli Medeni Usul Kanunu'da hâkimlerin hukuki sorumluluğu *ıştika'* anil-hükkam başlığı altında 16 maddede düzenlenmiştir (1879 tarihli Medeni Usul Kanunu m. 255-270³⁹). Bu hükümler ile HUMK hükümleri arasında benzerlik vardır. Ancak bu hükümler birebir iktibas suretiyle de HUMK'a alınmamıştır. Bunun yanında komisyonun sevk ettiği metinde Adliye Encümeni'nce bu kısmın daha kolay tatbik edilebilecek bir şekilde değiştirildiği ifade edilmiştir⁴⁰. Neticede yapılan açıklama ve benzerliklerden HUMK m. 373-376

³⁶ Mustafa Reşit (Belgesay), *Salahiyet Kararları*, 94.

³⁷ Mustafa Reşit (Belgesay), HUMK Şerhi (1927), 10. Adliye Encümeni mazbatasında, "*Layihanın birinci faslımı teşkil eden bahsin zat-ı maslahat ve mahal i'tibarîyle salahiyet ünvanı altında ikiye taksimi gerek müellifati hukukiyyemizde ve gerek mahakimimizde ötedenberi müsta'mel ve menus olan tasnife tevafuk etmemekle beraber Teşkilat-ı Esasiyye Kanunu'nun 53. maddesinde de mahkemelerin vazife ve salahiyetleri kanunla mukayyettir denilmesine mebnî zat-ı maslahat i'tibarîyle salahiyet yerine vazife ve mahal i'tibarîyle salahiyet makamına da mücerret salahiyet ta'bîrleri kabul edilmiş ve layihanın diğer mevaddında da buna göre tashihler yapılmıştır*" şeklinde ifade edilmiştir.

³⁸ Mustafa Reşit (Belgesay), "Yeni Hukuk Usulü (S. 12)", s. 759. Adliye Encümeni mazbatasında, "*Sulh Hakimleri Kanunu ilga olunacağından (1086'nın yürürlüğe girmesiyle) sulh mahkemelerinin görevi sekizinci madde ile 1086'nın birinci kısmına ilave olunmuştur*" şeklinde ifade edilmiştir.

³⁹ *İştika'* anil-hükkam'ın ne anlama geldiği 1879 tarihli Medeni Usul Kanunu m. 255'de açıklanmıştır.

1879 Tarihli Medeni Usul Kanunu m. 255 "*İştika' anil-hükkam bir da'vada tarafeyden birine mahkemenin reîs veya a'zasından biri veya birkaçı veyahut hey'et-i mecmuası canibinden kasden edilen gadr ve zulümden şikayet demektir*".

⁴⁰ Adliye Encümeni mazbatasında, "*hakimlerin mes'uliyetine dair olan onuncu bap, tatbikatı daha kolay bir şekle ifrağ...*" şeklinde ifade edilmiştir.

hükümlerinin 1879 tarihli Medeni Usul Kanunu mehz alınarak komisyon tarafından yeniden tertip ve tanzim edildiği ve Adliye Encümeni tarafından bir takım değişikliklerle son halini aldığı görölmektedir.

C. 1086 SAYILI HUMK'UN ÖZELLİKLERİ

1086 sayılı Kanun'un esbab-ı mucibe layihasında HUMK ile 1879 tarihli Medeni Usul Kanunu'nun farkları, 1086 sayılı Kanun'un özellikleri ve Neuchâtel Medeni Usul Kanunu'nun tercih sebebi hakkında bazı açıklamalar mevcuttur.

İlk olarak 1879 tarihli Medeni Usul Kanunu'nun batı kanunlarından mülhem olmaktan ziyade şer'i hükümleri ihtiva ettiği iddia olunarak yeni bir usul kanununun hazırlanmasını gerektirdiği belirtilmiştir. Bunun haricinde medeni kanunlar ile medeni usul kanunlarının birbiri ile uyumlu olması gerektiği, Medeni Kanun'un İsviçre'den alındığını bu sebeple usul hukukuna ilişkin kanununun da İsviçre'den alınması gerektiğini ve İsviçre usul kanunları içerisinde en yeni olan kanunun Neuchâtel Medeni Usul Kanunu'nu olduğunu belirterek 1086 sayılı Kanun'un mehzının neden Neuchâtel Medeni Usul Kanunu olduğu izah edilmiştir.

Mehz kanundan ayrılan yönler de esbab-ı mucibe layihasında açıklanmıştır. Bu bakımından ilk olarak adli teşkilatın dikkate alındığını ve Neuchâtel Medeni Usul Kanunu'nda yer almayan ya da eksik görülen bazı konularda Alman ve Fransız hukukundan yararlanıldığı belirtilmiştir.

1879 tarihli Medeni Usul Kanunu'nun ekseriyetle şer'i hükümleri ihtiva ettiği doğru değildir. Neuchâtel Medeni Usul Kanunu'nun mehz olarak dikkate alınmış olması ise eleştiriye açıktır. Neuchâtel gibi küçük bir kantona ait, 1927 yılı itibarıyla herhangi bir uygulaması, uygulamasına ilişkin ilmi ve kazai herhangi bir içtihat bulunmayan bir kantonun usul kanununun ölkemiz açısından doğru bir tercih olmadığı kolaylıkla söylenebilir.

Diğer yandan HUMK'un 1879 tarihli Kanun'dan daha sistematik bir kanun olduğu görölmektedir. 1086 sayılı Kanun 1879 tarihli Kanun'a göre çok daha fazla başlıktan oluşmuştur. Aynı konuyu düzenleyen Kanun hükümlerinin bir başlık altında toplanması ve birbirinden farklı konuları içeren kanun hükümlerinin farklı başlıklar ile tefriki kanunun anlaşılabilirliğini artıracak, ders kitapları kanundaki başlıklara göre tanzim edilecek ve bu da hem kanuna ilişkin çalışma yapan kişilerin hem de uygulayıcıların işini çok fazla kolaylaştıracaktır. Ancak bu meziyet 1086 sayılı Kanun'un mehzının Neuchâtel Medeni Usul Kanunu olmasına bağlanamaz. Zira yeni usul kanunun hazırlanmasında sadece 1879 tarihli Medeni Usul Kanunu ve uygulaması dikkate alınsaydı dahi, yine detaylı ve isabetli bir şekilde kanun hükümleri doğru başlıklarla tasnif edilebilirdi.

Sonuç olarak HUMK 10 bab ve 582 maddeden oluşan bir kanun olarak 18.06.1927 yürürlüğe girmiştir. Bu kapsamda birinci bab *vazife (görev) ve salahiyet (yetki)* (m. 1-27), *hakimin davaya bakmaktan memnuiyeti ve reddi* (m. 28-37), *taraflar, davanın ihbarı, üçüncü şahsın müdahalesi* (m. 38-

48), *iki taraf vekilleri* (m. 49-71), *iki tarafın hak ve vazifeleri* (m. 72-82), *ıslah* (m. 83-90), *feragat ve kabul* (m. 91-95), *teminat* (m. 96-100), *ihtiyati tedbirler* (m. 101-113), *muamelelerin şekli* (m. 114-159), *müddetler ve hali sabıka irca* (m. 159-174) ve son olarak *adli tatil* (m. 175-177) hükümlerinin yer aldığı on ikinci fasıldan müteşekkildir.

İkinci bab ise, *dava ikamesi* (m. 178-186), *itirazat-ı iptidaiyye* (m. 187-194), *davaya cevap ve karşı dava* (davayı müteakabile) (m. 195-212), *tahkikat* (m. 213-221), *hadise* (m. 222-225), *muhasebeye muhtaç davalarda ihzari muameleler* (m. 226-229), *isticvap* (m. 230-235), *deliller* (m. 236-374), *tahkikatın hitamı ve muhakeme* (m. 375-381), *hüküm* (m. 382-397), *gıyap* (m. 398-412) son olarak *masarifi muhakeme* (413-426) hükümlerinin yer aldığı on ikinci fasıldan oluşmaktadır.

Üçüncü bab hükümlere karşı müracaat yollarının yani *temyiz* (m. 427-444), *iade-i muhakeme* (m. 445-454) ve son olarak *hükümün tavzihi* (m. 455-459) hükümlerinin yer aldığı üç fasıl ile düzenlenmiştir.

Bundan sonraki bablardan sadece yedinci ve dokuzuncu bab fasıllara ayrılmış, diğerleri ise tek bab altında bir başlık ile maddeler yer almıştır. Bu kapsamda dördüncü bab *haczi caiz olmayan şeyler* (m. 460-464), beşinci bab *müzaheretü adliye* (m. 465-472), altıncı bab *şifahi usulü muhakeme* (m. 473-491), sekizinci bab *tahkim* (516-536), onuncu bab *hakimlerin mesuliyeti* (m. 573-576) hükümlerini ihtiva etmektedir.

Yedinci bab altında ise *özel muhakeme usulleri* (m. 494-511)⁴¹ ve *mahcuz mallara istihkak davası* (m. 512-515) hükümleri düzenlenmiştir. Son olarak dokuzuncu babta ise *ecnebi mahkemelerinden verilen ilamların sureti tenfizi* (m. 537-545), *temhir usulü* (m. 546-552), *tahrir* (m. 553-560), *taksim ve izalei şüyu* (m. 561-570) ile *müzayede ile satış* (m. 571-572) hükümleri yer almıştır.

IV. 1086 SAYILI HUMK'DA YAPILAN DEĞİŞİKLİKLER

1086 sayılı HUMK 1927-2011 yılları arasında seksen dört yıl uygulanmıştır. Bu süreçte HUMK'da otuz farklı kanun ile değişiklik yapılmıştır⁴². Bu değişikliklerden ilki 1268 sayılı *Hukuk Usulü Muhakemeleri Kanununun 400. Maddesini Muaddil Kanun* ile 28.05.1928 tarihinde yapılmıştır. Son değişiklik ise 6217 sayılı Kanun ile 14.04.2011 tarihinde yapılmıştır. Bunun haricinde HMK yürürlüğe girdikten sonra HUMK'un kanun yolu hükümleri uygulanmaya devam ettiği için 30.04.2013 tarihinde 6460 sayılı Kanun ile HUMK'un kanun yoluna ilişkin bazı hükümlerinde değişiklik yapılmıştır.

⁴¹ Neseb işlerinde usulü muhakeme (m. 492-493), boşanma işlerinde sulh teşebbüsü - evlilik birliğini himaye tedbirleri (m. 494-500), seri usulü muhakeme (m. 501-560), basit usulü muhakeme (m. 507-511).

⁴² Ayrıntılı bilgi ve değerlendirme için bkz. Dilek Aydemir, *Hukuk Usulü Muhakemeleri Kanunundan Hukuk Muhakemeleri Kanununa Kanun Değişikliklerine İlişkin Değerlendirme*, C. 17, S. 50, Y. 2021/3, *Medeni Usul ve İcra İflas Hukuku Dergisi*, s. 887-982.

Sonuç olarak 1086 sayılı HUMK üzerinde yapılan 31 değişikliğin bir kısmı birkaç maddenin değiştirilmesi suretiyle yapılmakla birlikte bazı değişiklikler bazen birçok maddenin değişmesine bazen de bir müessesenin değişmesine, kaldırılmasına ya da yeni bir müessesenin HUMK'a ithaline sebep olmuştur.

Bu kapsamda ilk olarak “*Muamelelerin Şekli*” başlıklı onuncu fasıl iki kısma ayrılmıştır. Birinci kısımda davetiyeler ve tebligat (HUMK m. 114-148); ikinci kısımda ise muhakeme celseleri, zabıtlar ve dosyalar (HUMK m. 149-158) düzenlenmiştir. Davetiyeler ve tebligata ilişkin hükümlerin tamamı bugün de yürürlükte olan 7201 sayılı Tebligat Kanunu m. 62/2 ile kaldırılmıştır. Bu kanun ile tebligata ilişkin bütün hükümlerin bir kanunda toplanması amaçlanmıştır. 6100 sayılı HMK'da da tebligata ilişkin hükümler yer almamıştır.

Bunun haricinde 1086 sayılı HUMK m. 226-229 maddeleri arasında *Muhasebeye Muhtaç Davalarda İhzari Muameleler* başlığı ile tahkikata ilişkin düzenlemeler yapılmıştır. Bu hükümler aslında HUMK yürürlükte olduğu sürece hiçbir değişikliğe uğramamıştır. Ancak uygulamada ve usul kitaplarında bahsi neredeyse hiç geçmeyen bu hükümlere 6100 sayılı HMK'da yer verilmemiştir.

Usulüne göre güvenli elektronik imza ile oluşturulan elektronik verilerin senet hükmünde olduğuna ilişkin düzenleme 5070 sayılı Elektronik İmza Kanunu ile 23.01.2004 tarihinde HUMK'a eklenmiştir (HUMK m. 295/A).

Hükme ilişkin düzenlemeler HUMK ilk yürürlüğe girdiğinde asliye mahkemelerinde ve sulh mahkemelerinde olmak üzere iki kısma ayrılarak ihdas edilmiştir. Ancak 22.12.1934 tarih ve 2606 sayılı Kanun m. 2 ile sulh hakimleri başlıklı HUMK m. 394 ile 397 arası hükümler kaldırılmıştır.

1086 sayılı HUMK'da taraflardan birinin duruşmaya gelmemesi halinde yapılacaklar HUMK m. 398 ile 412 arasında *gryap* başlığı ile düzenlenmişti. Mezkur hükümler 05.03.1985 tarihli 3156 sayılı Kanun m. 25 ile ilga edildi. Bu maddelerden sadece HUMK m. 409 hükmü ilk önce 2606 sayılı Kanun (1934), sonrasında 1711 sayılı Kanun (1973) ve son olarak 3156 sayılı Kanun (1985) ile tadil edilerek bugün de uygulanan HMK m. 150 hükmünün mehazı olan madde ihdas edilmiş oldu. Madde başlığı da “İşlemden kaldırma ve davanın açılmamış sayılması” şeklinde değiştirildi.

Aslında usul kanunlarında yer almayan ancak 1879 tarihli Kanun'un etkisi ile usul kanunlarında yer verilen icra hukukuna ilişkin hükümler ile milletlerarası usul hukukuna ilişkin hükümler de sonraki süreçte ilga edildi. Bu kapsamda 1424 sayılı ilk İcra ve İflas Kanunu ile *haczi caiz olmayan şeyler* başlıklı HUMK m. 460-464 hükümleri, 2675 sayılı MÖHUK ile de *ecnebi mahkemelerinden verilen ilamların sureti tenfiz* başlıklı HUMK m. 537-545 hükümleri ilga edildi. Bunlara ek olarak tarafların acele ve hiddetle verilmiş bir kararla boşanma davası açmalarına mani olmak, sulh hakimi tarafından onları barıştırmaya çalışmak gayesi ile HUMK m. 494-

499 arasında düzenlenen hükümler de müessesenin hiçbir faydasının olmadığı, sadece süreci uzattığı gerekçeleri ile ilga edilmiştir⁴³.

1086 sayılı HUMK'da tartışmasız en önemli yenilik istinaf usulünün yeniden kanunun metnine alınması olmuştur. Her ne kadar istinaf uygulamasına ancak HMK döneminde (20.07.2016 tarihinde) geçilmiş olsa da 5236 sayılı Kanun'un 15. maddesi ile HUMK'a 426/A-U arası 20 madde eklenmiştir. Ayrıca yine 5236 sayılı Kanun'un 16. ve 20. maddesi ile temyiz usulü de istinaf usulünün varlığı dikkate alınarak yeniden düzenlenmiştir.

V. 1086 SAYILI HUMK SONRASINDA HAZIRLANAN USUL KANUNU TASARILARI⁴⁴

1086 sayılı HUMK'un değiştirilmesi amacıyla 6100 sayılı HMK'nın yürürlüğe girdiği 2011 tarihine kadar yedi farklı kanun tasarısı hazırlanmıştır. Bunlardan sadece sonuncusu olan 2008 tarihli tasarı 6100 sayılı Hukuk Muhakemeleri Kanunu olarak yasalalmıştır.

A. 1948, 1952 VE 1955 TARİHLİ MEDENİ USUL KANUNU TASARILARI

Yeni bir usul kanunu için ilk çalışmalara HUMK'un henüz 20. yılı dolmadan yani 1946 yılında başlanılmıştır. Bu çalışmalar neticesinde 682 maddeden oluşan yeni bir usul kanunu tasarısı 1948 yılında hazırlanmıştır.

Tasarının en dikkat çeken hükümlerinden biri 1879 tarihli Medeni Usul Kanunu'ndan itibaren kabul edilen ve 6100 sayılı HMK'da da yer verilen görevin kamu düzeninden olduğu esastan tasarıda kısmen vazgeçilmiş olması, taraflara görev sözleşmesi yapabilme imkanının getirilmesi (m. 8/II) ve görevin ilk itiraz olduğunun belirtilmesidir (m. 235). Ancak bir taraftan görevin ilk itiraz olduğu belirtilmişken, diğer taraftan hâkimin re'sen görevsizlik kararı verebileceği kabul edilmiştir (m. 8/I).

Tasarıda yapılan değişikliklerden birisi de hâkimin davaların ayrılmasına ve birleşmesine re'sen karar verebileceğinin düzenlenmesidir (m. 59). Aslında HUMK'un yürürlüğe girdiği tarihte de bu konu eleştiri konusu olmuş ve hâkime bu yetkinin sehven verilmediği HUMK m. 46'nın mehazı olan Neuchâtel Medeni Usul Kanunu art. 40'a göre ve HUMK m. 48'in mehazı olan Neuchâtel Medeni Usul Kanunu art. 42'ye

⁴³ 1086 sayılı Hukuk Usulü Muhakemeleri Kanununun 494, 495, 496, 497, 498, 499 ve 187/6 ncı Maddelerinin Yürürlükten Kaldırılmasına Dair Kanun'a ilişkin Adalet Komisyonu raporu.

⁴⁴ Tüm tasarılarının metinleri ve gerekçeleri ile tasarıların getirdiği yeniliklere ilişkin ayrıntılı bilgi için bkz. Tülay Özer, HUMK'tan HMK'ya Medeni Usul Kanunu Tasarıları, Yeditepe Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2012; Tülay Özer, HUMK'tan HMK'ya Medeni Usul Kanunu Tasarıları, Y. 2011, S. 20, Medeni Usul ve İcra İflas Hukuku Dergisi, s. 99-150.

göre hâkimin bu kararları re'sen de verebileceği belirtilmiştir⁴⁵. Nitekim HUMK'un mezkur hükümleri 2494 sayılı ve 16.07.1981 tarihli kanun ile değiştirilmiş ve hâkimin talep üzerine ya da re'sen ve davanın her aşamasında davaların ayrılmasına karar verebileceği belirtilmiştir. HMK m. 167 hükmünde de değişik HUMK m. 46 metnine sadık kalınmıştır.

Bunun haricinde hâkimin bazı tanıkları dinledikten sonra yeterli kanaat elde etmesi durumunda diğer tanıkları dinlemekten vazgeçebileceğine 1948 tarihli tasarının 293. maddesinde yer verilmiştir. Nitekim aynı düzenleme 6100 sayılı HMK'da da yer almıştır.

Hükmün ikmalî başlığı ile ilgili bir madde de tasarıda yer almıştır. Tasarının 484. maddesine göre tarafların asli ya da fer'i talepleri ile yargılama giderleri hakkında bir karar verilmesi unutulursa talep üzerine hükmün ikmal edilebileceği düzenlenmiştir. Benzer bir hüküm 22.07.2020 tarihli 7251 sayılı Kanun ile HMK'ya da eklenmiştir (m. 305/A).

20.02.1948 yılında meclise sunulan 1948 tasarısından kısa bir süre sonra 08.01.1952 tarihinde meclise yeni bir usul kanunu tasarısı sunulmuştur. Bu tasarı aslında 1948 tasarısının aynısı olup sadece istinafa ilişkin 27 madde eklenmiş ve temyiz usulü de buna göre tadil edilmiştir. Ancak istinaf mahkemelerinin kurulamayacağına anlaşılması üzerine yine 1948 tarihli tasarı dikkate alınarak ve dili kısmen sadeleştirilerek bu kez de 24.02.1955 tarihinde meclise yeni bir usul kanunu tasarısı sunulmuştur. Ancak bu da diğer iki tasarı gibi kadük kalmıştır.

B. 1967 TARİHLİ HUKUK USULÜ MUHAKEMELERİ KANUNU DEĞİŞİKLİK TASARISI

Daha önce hazırlanan üç tasarının kadük kalması sebebiyle yeni bir usul kanununun yürürlüğe konulmasının zor olacağı düşünülerek; 1086 sayılı HUMK'da ciddi değişiklikler yapan bir tasarı hazırlanarak meclise sunulmuştur.

Aslında bu denli kısa aralıklarla usul kanununun değiştirilmesine yönelik bu arzu 1086 sayılı Kanun'un aslında iyi bir usul kanunu olmadığını göstermektedir. Nitekim 1967 tarihli tasarının genel gerekçesinde "*evveliminde gözetilen amaç, hukuk davalarında fuzuli ve zaman alıcı formalitelerin, kötüniyetli kişilere dava ve işlerin sürüncemede bırakmak fırsatını vermekten başka işe yaramayan bazı kayıtların bertaraf edilmesi suretiyle, sürat ve güvenliğin sağlanmasına gayret edilmiş olmasıdır*" denilerek 1086 sayılı HUMK'da yerinde olmayan ve yargılamanın uzamasına sebep olan hükümlerin olduğu vurgulanmıştır.

1967 tarihli tasarı 1086 sayılı *Hukuk Usulü Muhakemeleri Kanununun Başlığının ve Bazı Maddelerinin Değiştirilmesi, Bazı Maddelerinin Kaldırılması, Bu Kanuna Bazı Madde ve Fıkralar Eklenmesi Hakkında Kanun Tasarısı* ismiyle 29.02.1967 yılında meclise sunulmuştur.

İlk olarak tasarı ile usul kanununun isminin *Hukuk Yargılama Usulü Kanunu* olarak değiştirilmesi amaçlanmıştır. Bunun haricinde tasarı ile

⁴⁵ Mustafa Reşit (Belgesay), HUMK Şerhi (1927), s. 51.

1086 sayılı Kanun'daki 205 maddenin değiştirilmesi, 51 maddenin kaldırılması, 2 yeni madde eklenmesi ve 3 maddeye de fıkralar eklenmesi amaçlanmıştır. Bu açıdan yapılan değişiklikler ve eklemeler incelendiğinde, tasarrınn hükümlerinin 1948 tasarısı ile aynı doğrultuda olduğu görölmektedir.

1086 sayılı Kanun'un neredeyse yarısı üzerinde değişikliği amaçlayan bu tasarı da, HUMK'un tümnden değiştirilmesi gerektiği, bu şekilde külli ancak kısmi değişikliğin Kanun'un ahengini bozacağı, gerekçeleriyle yasalaşamamıştır⁴⁶.

C. 1971 VE 1993 TARİHLİ MEDENİ USUL KANUNU TASARILARI

1967 tarihli değişiklik tasarısından da sonuç alınamamasından kısa bir süre sonra, 26.04.1971 tarihinde, yeni bir usul kanunu tasarısı hazırlanmış ve Meclis'e sunulmuştur.

Bu tasarıda aslında önceki tasarılarıdaki değişikliklere benzer düzenlemeler yer almış ve HUMK'un dilinin güncel Türkçe ile uyumlu olmasına dikkat edilmiştir. Ancak 1971 yılında yaşanan muhtıra, sıkıyönetim gibi gelişmeler sebebiyle bu tasarı ile ilgili herhangi bir gelişme yaşanmamış ve tasarı ne siyasi ne de ilmi çevreler tarafından dikkate alınmadan unutulmuştur.

30.04.1973 tarih 1711 sayılı Kanun ile HUMK'un 11 maddesinde değişiklik yapılmıştır. Bunun etkisi ile 1988 tarihine kadar yeni bir usul kanunu tasarısı gündeme gelmemiştir. Ancak 1988 yılında yeni bir komisyon oluşturulmuş ve bu komisyonun 5 yıllık çalışmaları ile hazırlanan tasarı *Hukuk Yargılama Usulü Tasarısı* ismi ile 02.12.1993 tarihinde meclise sunulmuştur.

1993 tarihli tasarıya bakıldığında çok önemli 3 değişikliğin hukuk usulüne dahil edilmesinin planlandığı görölmektedir. Bunlardan ilki aslında kaldırıldığı 1924 tarihinden beri ilgası bir hata olarak kabul edilen istinaf mahkemelerinin yeniden hayata geçirilmesidir. İkinci değişiklik ise HMK'da da kabul edilen ön inceleme aşamasının getirilmesidir. Ancak 1993 tarihli tasarıda ön incelemenin dosya üzerinden yapılacağı belirtilmiştir (m.160). Son olarak tasarı ile öteden beri var olan sulh hukuk-asliye hukuk ayırımına son verilmek istenilmiştir.

Ç. TASARILARIN 6100 SAYILI KANUN'A ETKİSİ

Daha önce de vurgulandığı üzere tasarılarıdaki temel gaye yargılamanın hızlandırılması olmuştur. Bu açıdan her 6 tasarıda da benzer düzenlemelerin yer aldığını görmekteyiz. Dolayısıyla aslında yeni bir usul kanununa ilişkin hazırlanan tasarıların 1948 yılında hazırlanan tasarıdan etkilenecek oluşturulduğu söylenebilir.

⁴⁶ Hukuk Yargılama Usulü Kanunu Tasarısı (1/474), 28.04.1971, Dönem III, Toplantı 2, No. 64, TC Başbakanlık Kanunlar ve Kararlar Dairesi, Sayı 71-494, 5460, Genel Gerekeç, s. 1.

6100 sayılı HMK ile neticelenen 2004 yılında çalışmalarına başlanan 2008 tarihli tasarıda önceki tasarılarından önemli ölçüde yararlandırıldığı; özellikle HMK'nın getirdiği en önemli yenilikler olan ön inceleme ve istinafa ilişkin hükümlerin sırasıyla 1993 tarihli tasarıdan ve 1952 tarihli tasarımı esas alan 1086 sayılı Kanun'u değiştiren 5236 Sayılı Kanun değişikliğinden hemen hiç değiştirilmeden metne alınması şeklinde gerçekleştiği şeklinde görülmektedir. Nitekim 6100 sayılı Kanun'un genel gerekçesinde de 2008 tarihli tasarıların hazırlanmasında önceki tasarılarından da faydalandığı belirtilmiştir.

VI. 6100 SAYILI HMK'NIN HAZIRLIK SÜRECİ

Hukuk Usulü Muhakemeleri Kanunu'nun gözden geçirilerek yeni bir tasarı hazırlanması gayesi ile, 27.01.2004 tarihli Bakan oluru ile bir Komisyon (Bilim Komisyonu) oluşturulmuştur. Komisyonun oluşturulmasındaki amaç, Bakanlık olurunda; *“Yargı reformu çerçevesinde olmak üzere; Hukuk Usulü Muhakemeleri Kanununda uygulamadan kaynaklanan aksaklıkları gidermek, davaların hızlı, basit, en az giderle ve etkin bir biçimde görülmesi ve bir kısım uyuşmazlıkların nizasız kaza, sulh, uzlaşma gibi yöntemlerle çözümünü sağlamak, karşılaştırmalı hukuktaki gelişmeleri hukuk yargılamasına yansıtma amacıyla yeni bir Kanun Tasarısı hazırlamak”* şeklinde belirtilmiştir.

Komisyon ilk toplantısını bakan olurunun bir gün sonrasında yani 28 Ocak 2004 tarihinde zamanın Adalet Bakanı Cemil Çiçek'in başkanlığında yapmıştır. Komisyon son toplantısını ise 18 Mayıs 2006 tarihinde yapmış ve hazırladığı tasarımı Adalet Bakanlığına teslim etmiştir.

Adalet Bakanlığı bünyesinde oluşturulan Esas Komisyona (Adalet Komisyonuna) tasarı 02.05.2008 tarihinde havale olunmuş ve komisyon 14.05.2008 tarihli toplantısında, tasarıların geneli üzerindeki görüşmelerden sonra, daha ayrıntılı incelenmesi amacıyla bir Alt Komisyon kurulmasını kararlaştırmıştır. Alt Komisyonca, 17.11.2008 ve 21.11.2008 tarihlerinde yapılan toplantılarda, Türk Borçlar Kanunu Tasarısı ile ilgili olarak alt komisyon kurulmasına rağmen esas komisyonda en ince ayrıntısına kadar yeniden müzakere edilmesi, aynı yöntemin Hukuk Muhakemeleri Kanunu Tasarısında da uygulanacağını kuvvetle muhtemel olması ve yasama ekonomisi ilkesini de gözeterek 26.12.2008 tarihinde çalışmalara son verilmesinin uygun olacağı sonucuna varılmış ve alt komisyon bu doğrultudaki raporunu Esas Komisyona (Adalet Komisyonuna) sunmuştur.

Bunun üzerine Esas Komisyon (Adalet Komisyonu), 21.01.2009, 22.01.2009, 28.01.2009, 29.01.2009, 04.02.2009, 05.02.2009, 11.02.2009, 12.02.2009, 08.04.2009 tarihli toplantılarında Tasarımı müzakere etmiş ve çalışmalarını 15.04.2009 tarihinde tamamlamış ve raporunu 02.06.2009 tarihinde TBMM'ye sunmuştur.

Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde 12.01.2011 Çarşamba günü yapılan 50. birleşimde tasarı milletvekilleri tarafından kabul edilmiş ve 04.02.2011 tarihli Resmi Gazete'de (27836) yayınlanarak 01.10.2011 tarihinde yürürlüğe girmiştir (HMK m. 451).

TBMM Genel Kurulu'nda HMK Tasarısı'nın görüşülmesi sırasında verilen değişiklik önerileri ile Tasarı'nın 2. (HMK m. 2), 3. (HMK m. 3), 206. (HMK m. 200), 207. (HMK m. 201), 347. (HMK m. 341), 368. (HMK m. 362), 405. (HMK m. 399), 453. (HMK m. 447) ve 457. (HMK m. 451) maddeleri değişikliğe uğramıştır. Tasarının Genel Kurul'da görüşülmesi esnasında tasarının 52. (HMK m. 46), 291. (HMK m. 285) ve 292. (HMK m. 286) maddeleri ile ilgili olarak verilen değişiklik önerileri ise Genel Kurul tarafından reddedilmiş ve bu maddeler herhangi bir değişikliğe uğramamıştır.

TBMM Genel Kurulu HMK Tasarısı'nın 5 ilâ 10. maddelerini metinden çıkartmıştır. Gerek bozulan teselsülün düzeltilmesi, gerekse atıf maddeleri bakımından gerekli uyumun sağlanması hususu, Tasarı'nın Meclis tarafından kabul edilmesinden sonra Genel Kurulun oyuna sunulmuş ve kabul edilmiştir. Böylece maddeler arası bozulan teselsül redaksiyon aşamasında kabul edilen metnin gazetede yayımlanmasından evvel düzeltilmiştir.

Ayrıca tasarının atıf maddeleri olan 49. (HMK m. 43), 50. (HMK m. 44), 51. (HMK m. 45), 70. (HMK m. 64), 135. (HMK m. 129), 136. (HMK m. 130), 159. (HMK m. 153), 181. (HMK m. 175), 256. (HMK m. 250), 257. (HMK m. 251), 268. (HMK m. 262), 276. (HMK m. 270), 312. (HMK m. 306), 348. (HMK m. 342), 349. (HMK m. 343), 181. (HMK m. 175), 350. (HMK m. 344), 352. (HMK m. 346), 357. (HMK m. 351), 362. (HMK m. 356), 363. (HMK m. 357), 368. (HMK m. 362), 372. (HMK m. 376), 374. (HMK m. 368), 375. (HMK m. 369), 378. (HMK m. 372), 379. (HMK m. 373), 383. (HMK m. 377), 386. (HMK m. 380), 401. (HMK m. 395), 402. (HMK m. 396), 441. (HMK m. 435) ve 449. (HMK m. 443) hükümlerinde yer alan başka maddelere yapılan yollamalar TBMM Genel Kurulu'nca yapılan değişiklikler doğrultusunda yine Kanun'un yayımlanmasından evvel Meclis Başkanlığı'nca yapılan redaksiyon çalışması ile düzeltilmiştir.

Ancak, TBMM Genel Kurulu'nda kabul edilen metin üzerindeki değişiklikler doğrultusundaki düzeltme çalışması sadece bozulan teselsülün tekrar sağlanması ve atıf maddelerinin numaralarının yenilenmesi hususları ile sınırları ile kalmamış, metin Resmi Gazete'de yayımlanmadan evvel dil bakımından da etraflı bir redaksiyona uğramıştır. Her ne kadar dil bakımından yapılacak olan bir redaksiyon çalışması, TBMM Genel Kurulu görüşmeleri sırasında Genel Kurul'un oyuna sunulmuş olmasa da, bu redaksiyon metnin kabulünden sonra yayımlanmasına kadar geçen sürede Meclis Başkanlığı'nca yapılmıştır. Dil bakımından yapılan böyle bir çalışmanın da aslında yasama faaliyetine dahil olması gerekliliği ve TBMM Genel Kurulu'nun bu doğrultuda bir yasama işleminin bulunması zorunluluğu gözetilmemiştir.

VII. 6100 SAYILI HMK'NİN ÖZELLİKLERİ⁴⁷

6100 sayılı HMK'ya baktığımızda mehz olarak Alman ya da İsviçre Usul Kanunu yerine 1086 sayılı HUMK'un gösterilmesi gerekir. 6100 sayılı HMK büyük ölçüde HUMK hükümleri ile benzerlik göstermektedir. 1086 sayılı Kanun'daki bu hükümler, HMK'nın genel gerekçesinde de belirtildiği üzere, dili sadeleştirilmek suretiyle HMK'ya alınmıştır⁴⁸.

Yukarıda 1086 sayılı HUMK ile 1879 tarihli Medeni Usul Kanunu'na ilişkin kıyaslamada, HUMK'un 1879 tarihli Kanun'dan daha sistematik bir kanun olduğu belirtilmiştir. Zira 1086 sayılı Kanun 1879 tarihli Kanun'a göre çok daha fazla başlıktan oluşmuş ve aynı konuyu düzenleyen Kanun hükümlerinin bir başlık altında toplanması ve birbirinden farklı konuları içeren kanun hükümlerinin farklı başlıklar ile tefriki HUMK'da çok daha başarılı bir şekilde kaleme alınmıştır. 6100 sayılı HMK'da tüm maddeler başlıklandırılmış⁴⁹ ve usul müesseselerinin sıralaması ve bir araya getirilmesi HUMK'a göre daha sistematik bir şekilde ele alınmıştır. Örneğin HUMK'da ihtiyati tedbirler m. 101-113 arasında düzenlenmişken, bir ihtiyati tedbir türü olan temhir ve tahrir usulleri m. 546-560 arasında düzenlenmiştir. HMK'da ise ihtiyati tedbire ilişkin hükümlerin hepsi m. 389-406 arasında düzenlenmiştir. Ayrıca HUMK'da ıslah, feragat kabul, ihtiyati tedbir gibi müesseseler davaya ilişkin hükümlerden önce düzenlenmişken, HMK'da bu hükümler dava şartları, dava dilekçesi, cevap dilekçesi gibi hükümlerden sonra ele alınmıştır. Bu açıdan henüz dava ve cevap dilekçesine ilişkin hükümleri belirtmeden ıslahın ele alınması, davaya ilişkin tüm sürece ilişkin hükümleri düzenlemeden davaya son veren taraf işlemlerinin ele alınması HUMK'un sistematığında görülen eksikliklerdir.

Hukuk Muhakemeleri Kanunu tasarısında asliye hukuk-sulh hukuk mahkemelerinin görevi konusunda HUMK'daki sistem korunmuştu. Yani tasarı davanın değerine göre görevli mahkemenin tespiti usulünü devam ettirmektedir. Ancak meclis görüşmeleri sırasında önerge verilmiş ve bu önerge doğrultusunda asliye hukuk-sulh hukuk mahkemelerinin görevini dava konusunun değerine göre belirleyen usul terkedilmiştir.

Bunun haricinde HMK diğer usul tasarılarında olduğu gibi yargılamanın hızlandırılmasını temel gaye olarak benimsemiştir. Yargılamanın hızlandırılması amacıyla HUMK'da yer almayan bazı yenilikler HMK'ya eklenmiştir. Örneğin davanın açılması ile davacıdan avans alınması usulü benimsenmiş ve bu suretle dava sırasında her işlem için ayrı ayrı masraf alınarak zaman kaybı yaşanması ve davaların uzaması kısmen önlenmiştir (HMK m. 114-120). Ayrıca taraflardan her

⁴⁷ Bkz. Baki Kuru/Alı Cem Budak, "Hukuk Muhakemeleri Kanunu'nun Getirdiği Başlıca Yenilikler", İstanbul Barosu Dergisi, C. 85, S. 5, Eylül-Ekim 2011, s. 3-43.

⁴⁸ 6100 sayılı HMK'nın genel gerekçesinde "*tasarı aşlında 1086 sayılı Kanunun revize edilmesidir.*" sözleri ile 6100 sayılı HMK'nın HUMK ile olan ilişkisi ifade edilmiştir.

⁴⁹ 10.10.1984 tarihli ve 3056 sayılı Kanuna dayanılarak çıkartılan Mevzuat Hazırlama Usul ve Esasları Hakkında Yönetmeliğin 13 üncü maddesinde hazırlanan tasarılar da madde başlıklarının yer alması gerektiği yazılmıştır.

birinin ikamesini talep ettiği delil için belirlenen avansın, verilen kesin süre içinde yatırma zorunluluğu da getirilmiştir (HMK m. 324).

Yargılamanın hızlandırılması amacıyla yapılan en önemli yeniliklerden biri de ön incelemedir. Tüm deliller toplanıp dosyanın hüküm vermeye hazır hale gelmesi ile tahkikatının başlamasını amaçlayan ön inceleme aşaması HMK'nın en önemli yeniliklerinden birisidir. Gerekçede buna ilişkin *“ taraflar delillerini tam olarak göstermeden ve dilekçelerine eklemeyen, mahkeme de delilleri tam olarak toplamadan tahkikata başlamaktadır. Delillerin ve hukukî uyumsuzluğun tartışılması için yeterli hazırlık yapılmadan tahkikata başlandığında, istenen sonuç elde edilememekte, tahkikat, delillerin toplanması için gereksiz yere uzamaktadır. Bunun yanında, mahkemelerde, yeterli hazırlık yapıp dosyalar incelenmediğinden ve taraflar da bu konuda gerekli açıklamaları tam olarak yapmadıklarından, yargılamanın başında karar verilmesi gereken, usule ilişkin dava şartları ve ilk itirazlar davanın sonunda karar verilebilmektedir”* denilmiştir. Ancak gelinen noktada maalesef ön inceleme aşamasının yargılamanın seyrine olumlu bir etkisinin olmadığı görülmektedir.

6100 sayılı HMK ile HUMK'da yer almayan bazı önemli yenilikler de getirilmiştir. Örneğin HMK'da belirsiz alacak davası kabul edilmiş ve tarafların dava konusunun belirlenemediği durumlarda belirsiz alacak davası açabileceği ve dava konusunun belirlenebilir olduğu anda dava değerinin artırılmasının iddianın genişletilmesi ve değiştirilmesi olarak kabul edilmeyeceği ve faizin de tüm miktar üzerinden başlangıçtan itibaren hesaplanacağı kabul edilmiştir. Yine HMK'da çekişmesiz yargıya ilişkin bir kısım ayrılmış ve çekişmesiz yargı işlerinin neler olduğuna ilişkin örnekler m. 382'de geniş bir şekilde yer verilmiştir⁵⁰. Ayrıca süreler açısından da önemli bir değişiklik yapılmıştır. Bu kapsamda sürelerin daha kolay algılanabilmesi amacıyla bir hafta veya iki hafta, bir ay veya bir yıl gibi süreler kabul edilerek özellikle uygulayıcılar açısından daha rahat bir uygulama imkanı sunulmuştur.

Sonuç olarak HMK'ya bakıldığında sistematik olarak kısımlara, bölümlere, ayrımlara, genel başlıklara ve son olarak da madde başlıklarına ayrılmıştır. Bu kapsamda 12 kısma ayrılan HMK, 452 maddeden oluşmaktadır.

Birinci kısım görev ve yetki (m. 1-23), yargılamaya hâkim olan ilkeler (m. 24-33), hakimin yasaklılığı, reddi ve hukuki sorumluluğu (m. 34-49), taraflar ve davaya katılan üçüncü kişiler (50-83), teminat (m. 84-89), süreler, eski hale getirme, adli tatil (m. 90-104) hükümlerinden oluşan 6 bölüm ile düzenlenmiştir.

İkinci kısım dava çeşitleri (m. 105-113), dava şartları ve ilk itirazlar (m. 114-117) hükümlerinden oluşan 2 bölüm ile düzenlenmiştir. Üçüncü kısım yazılı yargılama usulünde davanın açılması (m. 118-125), cevap dilekçesi (m. 126-135), cevaba cevap ve ikinci cevap dilekçesi ile ön inceleme (m. 136-142), tahkikat (m. 143-184), tahkikatın sona ermesi ve

⁵⁰ Bkz. Ali Cem Budak, “Türk Hukukunda Çekişmesiz Yargı”, Medeni Usul ve İcra-İflas Hukukçuları Toplantısı – IV, Türkiye Barolar Birliği, Ankara, 2006, s. 128-187.

sözlü yargılama (m. 184-186) hükümlerinden oluşan 6 bölüm ile düzenlenmiştir

Dördüncü kısımda ispat ve deliller (m. 187-293), beşinci kısımda hüküm ve davaya son veren taraf işlemleri (m. 294-315) altınca kısımda basit yargılama usulü (m. 316-322), yedinci kısımda yargılama giderleri ve adli yardım (m. 323-340), sekizinci kısımda kanun yolları (m. 341-381), dokuzuncu kısımda çekişmesiz yargı (m. 382-388), onuncu kısımda geçici hukuki korumalar (m. 389-406), on birinci kısımda tahkim (m. 407-444) ve son olarak on ikinci kısımda son hükümler (m. 445-452) düzenlenmiştir

VIII. 6100 SAYILI HMK'DA YAPILAN DEĞİŞİKLİKLER

6100 sayılı HMK yukarıda da ifade edildiği üzere TBMM'de 12.01.2011 Çarşamba günü yapılan 50. birleşimde kabul edilmiş, 24.01.2011 tarihinde Cumhurbaşkanlığı'na gönderilmiş ve Cumhurbaşkanlığı'nca 03.02.2011 tarihinde onaylanmış ve 04.02.2011 tarihli Resmi Gazete'de (27836) yayınlanarak 01.10.2011 tarihinde yürürlüğe girmiştir.

Yürürlüğe girme tarihine kadar yani 01.10.2011 tarihine kadar HMK'da 2 değişiklik yapılmıştır. HMK'da ilk olarak 14.04.2011 tarihli 6217 sayılı Kanun ile onama kararları başlıklı HMK m. 370 hükmünde değişiklik yapılmış ve 1086 sayılı HUMK'un temyiz hükümlerinin istinaf mahkemelerinin fiilen göreve başlama tarihine kadar uygulanacağı düzenlenmiştir. HMK henüz yürürlüğe girmeden yapılan diğer bir değişiklik ise 26.08.2011 tarihli 650 sayılı KHK ile yapılmıştır. Mezkur KHK ile adli tatil süresi değiştirilmiştir⁵¹.

6100 sayılı HMK yürürlüğe girdikten sonraki ilk değişiklik ise *ölüm veya vücut bütünlüğünün yitirilmesinden doğan zararların tazmini davalarında görev* başlıklı 3. maddesinin Anayasa Mahkemesi'nin 16.02.2012 tarihli ve E. 2011/35, K. 2012/23 sayılı Kararı ile iptal edilmesi olmuştur.

Sonraki süreçte HMK'nın 137, 140 ve 320. maddelerine 22.06.2012 tarihli HUAK ile *arabuluculuğa* ibareleri eklenmiş, 30.04.2013 tarihli 6459 sayılı Kanun ile adli yardım hükümlerinde değişiklik yapılmış ve 30.04.2013 tarihli 6460 sayılı Kanun ile de HMK m. 373'e bir fıkra eklenmiştir.

Engelli bireylere yönelik ibarelerin değiştirilmesi amacıyla 03.05.2013 tarihli 6462 sayılı Kanun ile HMK'nın 172, 235 ve 259. maddelerinde geçen sakat ve özürlü ibareleri engelli şeklinde değiştirilmiştir.

11.04.2015 tarihli 6644 sayılı Kanun ile HMK'nın 109. maddesinin *talep konusunun miktarının taraflar arasında tartışmasız veya açıkça belirli olması halinde kısmi dava açılmayacağı* hakkındaki 2. fıkrası yürürlükten

⁵¹ Bu hüküm Anayasa Mahkemesinin 18.07.2012 tarihli ve E. 2011/113 K. 2012/108 sayılı Kararı ile iptal edilmiş ve 650 sayılı KHK'da yer alan hüküm aynen 07.07.2013 tarihli 6494 sayılı Kanun ile getirilmiştir.

kaldırılmış ve hakimlerin hukuki sorumluluğu ile ilgili davaların hangi mahkemede açılacağı hakkındaki 47. maddede değişiklik yapılmıştır.

6100 sayılı HMK m. 20/1'de yer alan kanun yoluna başvuru süresinin kesin olarak verilen kararlarda kararın verildiği tarihten itibaren başlayacağını öngören “...*bu karar verildiği anda kesin ise bu tarihten...*” ibaresi Anayasa Mahkemesi'nin 10.02.2016 tarihli ve E 2015/96, K 2016/9 sayılı Kararı ile iptal edilmiştir.

Adalet Bakanlığı'nın 07.11.2015 tarihli 29525 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanan Bölge Adliye Mahkemelerinin ve Bölge İdare Mahkemelerinin Tüm Yurtta Göreve Başlayacakları Tarihe İlişkin Kararı ile bölge adliye mahkemelerinin 20.07.2016 tarihinde tüm yurttan göreve başlayacakları ilan edilmiştir.

Bilirkişi deliline ilişkin HMK m. 266, 268, 269, 271, 274 ve 279 hükümleri 24.11.2016 tarihli 6754 sayılı Kanun ile değiştirilmiştir.

24.11.2016 tarihli 6763 sayılı Kanun ile HMK'daki parasal sınırlara ilişkin maddelerde değişiklik yapılmış (m. 341, 362, 373) ve bu sınırların yeniden değerlendirilme oranına göre artırılmasını öngören bir madde eklenmiş (Ek Madde 1) ve kanun yollarına ilişkin olmak üzere, direnme kararlarının temyiz usulünde değişiklik yapılmıştır (Geçici Madde 4).

05.08.2017 tarihli 7035 sayılı Kanun ile HMK m. 302, 352, 353, 359, 361, 362 ve 363'te istinaf ve temyiz usulüne ilişkin değişiklikler yapılmıştır.

Yemine ilişkin Yargıtay İBK kararında (03.03.2017, 2015/2 E, 2017/1 K, RG 30099), HMK'nın yürürlüğe girmesinden sonra açılmış olan davalarda tarafların dava ve cevap dilekçeleri ile delil listelerinde “*sair deliller, her türlü delil, vesaire deliller*” gibi ibarelerin bulunması halinde tarafların yemin deliline başvurmuş sayılmayacakları ve bu kapsamda hâkimin ispat yükü kendisine düşen tarafa yemin teklifinde bulunma hakkını hatırlatamayacağına karar verilmiştir.

694 sayılı OHAL KHK'sı ile HMK m. 268 hükmü değiştirilmiş⁵² ve bu maddede Bilirkişilik Kanunu'na yapılan atıflar 691 sayılı OHAL KHK'sı ile Bilirkişilik Kanunu m. 10'da yapılan değişikliğe uygun hale getirilmiştir.

6100 sayılı HMK'nın bilirkişinin görev süresine ilişkin 274. maddesi ile tahkim yargılamasında görevli mahkemeye ilişkin 410, 416, 418 ve 439. maddelerinde 15.03.2018 tarihli 7101 sayılı Kanun ile değişiklik yapılmıştır.

Karar aleyhine Avrupa İnsan Hakları Mahkemesine yapılan başvuru hakkında dostane çözüm ya da tek taraflı deklarasyon sonucunda düşme kararı verilmesi, 31.07.2018 tarihli 7145 sayılı Kanun ile yargılamanın iadesi sebeplerine eklenmiştir.

28.07.2020 tarih ve 31199 sayılı RG'de yayımlanan 7251 sayılı ve 22.07.2020 tarihli Hukuk Muhakemeleri Kanunu ile Bazı Kanunlarda

---

⁵² Bu değişiklik 01.02.2018 tarihli ve 7078 sayılı Kanununun 156. maddesiyle aynen kabul edilerek kanunlaşmıştır

Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun ile Hukuk Muhakemeleri Kanunu'nda ve diğer bazı kanunlarda çok önemli değişiklikler yapılmıştır. Bu Kanun ile HMK önemli bir revizyona tabi tutulmuş, HMK m. 20, 28, 36, 38, 42, 94, 107, 116, 120, 123, 125, 127, 139, 140, 141, 147, 149, 177, 183/A, 186, 206, 215, 222, 281, 290, 305, 305/A, 306, 310, 314, 317, 323, 331, 341, 353, 356, 358, 359, 362, 391, 393, 394, 398, 402, 436, 440 ve geçici madde 3'te değişiklik yapılmıştır. 7251 sayılı Kanun m. 63'e göre bu değişiklikler ilgili Kanun'un Resmi Gazete'de yayımlandığı tarihte yürürlüğe girmiştir.

7251 sayılı Kanun ile HMK'da yapılan değişiklikler özetle hâkimin reddine, sürelere ve sürelerin başlamasına, belirsiz alacak davasına, gider ve delil avansına, ön incelemeye, ıslaha, iddia ve savunmanın genişletilmesi ve değiştirilmesine, duruşmaların icrasına ve toplu mahkemelerde tahkikatın yapılmasına, delillerin toplanmasına ve değerlendirilmesine, feragat, kabul ve sulhe, istinaf ve temyiz edilebilecek kararlara, ihtiyati tedbire, delil tespitine ve tahkime ilişkindir. Değişiklik yapılan maddeler yanında HMK'ya toplu mahkemelerde tahkikata ilişkin 183/A maddesi eklenmiştir. Ayrıca HMK'ya eklenen 305/A maddesi ile hükmün tamamlanması kurumu düzenlenmiştir.

6100 sayılı HMK'da son değişiklik ise Anayasa Mahkemesi'nin 21.06.2022 tarihli ve E. 2022/7, K. 2022/79 sayılı Kararı ile olmuştur. Anılan kararda Anayasa Mahkemesi kararın 375/i'de belirtilen sebeple iadesinin istenmesi açısından yargılamanın iadesini isteme süresi olarak belirlenen azami 10 yıllık sürenin iptaline karar vermiştir.

SONUÇ

Türkiye'de hukuk alanında modernleşme Cumhuriyet'ten önce 19. yüzyılın başlarında Avrupa Devletleri ile eş zamanlı olarak başlamıştır. Bu alanda kapsamlı ilk hukuki düzenleme ise 19. yüzyılın ortalarında 1849 tarihli Kanunname-i Ticaret'in ilanı ile olmuştur. Sonraki süreçte Kanunname-i Ticaret'i 1861 tarihli Usul-i Muhakemat-ı Ticarete Dair Nizamname ve 1879 tarihli Usul-i Muhakeme-i Hukukiyye Kanunu Muvakkati izlemiştir.

Cumhuriyet'in ilanından sonra medeni usul hukuku alanındaki ilk önemli değişiklikler 1924 yılında 1 Mayıs Adli İnkılabı ile gerçekleştirilmiş bu kapsamda istinaf mahkemeleri ile şer'i mahkemeler lağvedilmiştir. 1927 yılında ise uzunca bir müddet Alman Kanununun iktibası maksadıyla yürütülmekte olan kanun hazırlığı çalışmaları yarıda bırakılarak İsviçre'nin Neuchâtel Kantonu Medeni Usul Kanunu'nu esas alan yeni bir usul kanunu yapılmış ve neticede 84 yıl yürürlükte kalan 1086 sayılı Hukuk Usulü Muhakemeleri Kanunu 18.06.1927 tarihinde kabul edilmiş ve 02-03-04.07.1927 tarihli Resmi Gazete'lerde yayımlanarak yürürlüğe girmiştir.

1879 tarihli Medeni Usul Kanunu o dönemde nizamiye ve sulh mahkemeleri olarak varlığını sürdüren 469 Sayılı Mahâkim-i Şer'iyyenin İlgasına ve Mahâkim Teşkilâtına Ait Ahkâmı Muaddil Kanun'dan sonra asliye ve sulh mahkemeleri olarak isimlendirdiğimiz mahkemelerde uygulanan ve kıta Avrupası hukuk sisteminin bir parçası olarak kabul

edilebilecek bir yasal düzenlemedir. Bu açıdan 1879 tarihli Medeni Usul Kanunu'nun 1086 sayılı HUMK'ı etkilemesi kaçınılmaz bir durumdur. Esasen bu çıkarım usul kanunları açısından bir zorunluluktur. Zira yürürlükten kaldırılan kanun dönemindeki içtihatlar ve doktrinde eski kanunun uygulandığı dönemde oluşan görüşlerin bir süre daha etkili olması tabiidir.

6100 sayılı HMK açısından da aynı çıkarımı yapmak mümkündür. 6100 sayılı HMK'ya bakıldığında 1879 tarihli Kanun'un, 1086 sayılı HUMK'un ve 1948 yılından itibaren 1086 sayılı HUMK'ı değiştirmek için hazırlanan 6 tasarının 6100 sayılı HMK'ya etkilerinin olduğu görülmektedir.

Yasalaşamayan altı tasarımı takiben hazırlanan yedinci tasarı ise 2011 yılında Hukuk Muhakemeleri Kanunu adıyla yürürlüğe girmiş; 1927 tarihli kanun yürürlükten kalkmıştır. Adalet Bakanlığı tarafından görevlendirilen Bilim Komisyonunun 2011 yılına kadarki ilmi ve kazai içtihat birikimini ve İsviçre'de hazırlanmakta olan milli Medeni Usul Kanunu tasarısını dikkate alarak meydana getirdiği yeni Medeni Usul Kanunumuz yürürlüğe girdiği tarihten beri köklü bir değişikliğe tabi tutulmadan uygulanmaya devam etmektedir.

KAYNAKÇA

Aydemir D, Hukuk Usulü Muhakemeleri Kanunundan Hukuk Muhakemeleri Kanununa Kanun Değişikliklerine İlişkin Değerlendirme, C. 17, S. 50, Y. 2021/3, Medeni Usul ve İcra İflas Hukuku Dergisi, s. 887-982.

(Belgesay) Mustafa Reşit, Amelî ve Nazarî Usul-i Muhakeme-i Hukukiyye, Kader Matbaası, İstanbul, 1338.

(Belgesay) Mustafa Reşit, Hukuk Usulü Muhakemeleri Kanunu Şerhi Umumî Medhal, Yeni Matbaa, İstanbul, 1928.

(Belgesay) Mustafa Reşit, Hukuk Usulü Muhakemeleri Kanunu Şerhi, Yeni Matbaa, İstanbul, 1927.

(Belgesay) Mustafa Reşit, Hukuk Usulü Muhakemeleri Kanunu Şerhi, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 1939.

(Belgesay) Mustafa Reşit, Şuun: Usul-i Muhakeme Komisyonunda, Hukuki Bilgiler Mecmuası, Y. 1926, S. 1/2, s. 106-110.

(Belgesay) Mustafa Reşit, Yeni Hukuk Usulü Muhakemeleri Kanunu, Hukuki Bilgiler Mecmuası, Y. 1927, S. 1/12, s. 757-772.

(Belgesay) Mustafa Reşit, Salahiyet Kararları, Hukuki Bilgiler Mecmuası, Y. 1927, S. 1/2, s. 93-100.

Budak A C. “1295 Tarihli Eski Medenî Usul Kanun-u Muvakkati’nde İstinaf”, içinde Hukuk Muhakemeleri Kanunu Çerçevesinde İstinaf, editör Prof. Dr. Müjgan Tunç Yücel, Adalet Bakanlığı Yayın İşleri, Antalya, 2015, s. 326-365.

Budak A C, “Belgesay Kürsüsünün 1937-1938 Ders Yılı Medenî Usul Hukuku Dersleri: Özellikle İkrar ve Kesin Hüküm Takrirleri”, İstanbul Hukuk Mecmuası, Y. 2020, C. 78, S. 3, s. 1169 - 1208.

Budak A C, “Bilgişin’in Ticaret Hukuku Prensipleri Başlıklı Eserinde Ticari Defterlerle İspat Usulü”, Ord. Prof. Dr. Şevket Memedali Bilgişin’in Anısına Armağan, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Armağanlar Dizisi, XII Levha, İstanbul, 2021, s. 151 – 175.

Budak A C, “Ticari Davaların Kısa Tarihi”, Prof. Dr. Necmettin M. Berkin'e Armağan, MİHBİR, Filiz Kitapevi, İstanbul, 2021, s. 317 – 362

Budak A C, “Türk Hukukunda Çekişmesiz Yargı”, Medeni Usul ve İcra-İflas Hukukçuları Toplantısı – IV, Türkiye Barolar Birliği, Ankara, 2006, s. 128-187.

Budak A C/Demirbaş O, “Mayıs Adli İnkılabı”, Hazırlayanlar: Semiha NURDAN – Muhammed ÖZLER, XVIII. Türk Tarih Kongresi, Kongreye Sunulan Bildiriler VIII. Cilt, Hukuk ve Diplomasi – Türk-Ermeni İlişkileri, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2022, s. 57 – 78.

Budak A C/Karaaslan V/Apaydın E/Aydemir F, Avukatlık ve Noterlik Hukuku, Filiz Kitapevi, İstanbul, 2023.

Cabirzade M S, Tayin-i Mercî, Asaduryan Matbaası, İstanbul, 1322.

Karademir A D, Medenî Usul Hukukunda Mahkemelerin Yetkisi, Adalet Yayınevi, İstanbul, 2019.

Kuru B/Budak A C, “Hukuk Muhakemeleri Kanunu’nun Getirdiği Başlıca Yenilikler”, İstanbul Barosu Dergisi, C. 85, S. 5, Eylül-Ekim 2011, s. 3-43.

Özer T, HUMK’tan HMK’ya Medeni Usul Kanunu Tasarıları, Y. 2011, S. 20, Medeni Usul ve İcra İflas Hukuku Dergisi, s. 99-150.

Özer T, HUMK’tan HMK’ya Medeni Usul Kanunu Tasarıları, Yeditepe Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2012.

Özkan Y, 1879 Tarihli Usûl-i Muhâkeme-i Hukukiyye Kanun-u Muvakkati’nin Modern Usul Hukukuna Etkileri, Filiz Kitapevi, İstanbul, 2021.

Tanju F, Avukatlık ve Vekalet, Demokrat Matbaa, Adana, 1955.